

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Vilmos Ramanauskienės,
IV kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Tiesa kaip įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese
The truth as proving purpose in the criminal process

Vadovas: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė- Granskienė

Recenzentas: doc. dr. Gintaras Goda

Vilnius 2007

TURINYS

Įžanga	2 - 4
1.Įrodinėjimo proceso samprata	5 - 22
2.Įrodinėjimo etapai ir tikslai	23 - 42
3.Tiesos samprata ir vieta kitų įrodinėjimo tikslų sistemoje	43 - 51
Išvados	52 - 53
Literatūros sąrašas	54 - 56
Santrauka	57
Summary	58

IŽANGA

Darbo temos aktualumas: Tiesa yra moralinė vertybė. Tiesa neegzistuoja šalia žmogaus, nes ji yra ne savaiminė duotybė, o žmogaus tiesa, atspindinti ne tik objektyvią tikrovę, bet ir tam tikro meto pažintines žmogaus galias suvokti tą tikrovę. Sąvokos teisė ir tiesa yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Teisė plėtojama ir nuolatos praturtinama. Įsitikinimas, jog ji būtina ir naudinga, nepakito. Baudžiamojo proceso teisė – teisės šaka, sudaryta iš baudžiamąjį procesą reglamentuojančių teisės normų, nustatant ar buvo padaryta nusikalstama veika, ar baudžiamojon atsakomybėn patrauktas asmuo yra kaltas dėl padarytos veikos. Todėl tiesos nustatymas ir yra įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese. Keičiantis įstatymams visada kyla diskusijos apie teisės problemas. Šių diskusijų tikslas - ištirti tiesą, nustatyti svarbiausių bendrybių, o ne pavienių skirtumų matymą ir sustiprinti tikėjimą vieninga teisingumo idėja. Baudžiamasis procesas taip pat negali būti toks, koks jis buvo prieš keliasdešimt metų.

Autorės pasirinkimą nagrinėti temą - tiesa kaip įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese, nulėmė tai, kad palyginus neseniai Lietuvoje keitėsi įstatymai, reglamentuojantys tiek Civilinio proceso, tiek Administracinio proceso, tiek ir Baudžiamojo proceso naują teisės normų taikymą. Iš dalies kitaip reglamentuojami teisiniai santykiai, įrodinėjimas. Naujai suformuluoti principai lemia kitokį įrodinėjimo proceso reglamentavimą. Nagrinėjama tema yra pakankamai plati, tačiau joje bus atskleisti tik pagrindiniai aspektai, susiję su įrodinėjimu baudžiamajame procese ir tiesos nustatymu.

2002 m. kovo 14 d. buvo priimtas ir 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo Baudžiamojo proceso kodeksas, tačiau net ir naujai priėmus įstatymą, teisės normos, reglamentuojančios baudžiamąjį procesą, ne kartą keitėsi,¹ todėl nagrinėjama tema aktuali ne tik kvalifikuotam teisininkui, bet ir kiekvienam visuomenės nariui. Teisingas sprendimas byloje gali būti priimtas tik ištyrus visas aplinkybes, susijusias su nusikalstamos veikos padarymu ir nustatymu tiesos kiekvienu konkrečiu atveju. Kvalifikuotam teisininkui įrodinėjimo procese svarbu nustatyti tiesą, pritaikant tiek teorines, tiek praktines žinias ir kitų teisininkų patirtį.

Darbo tikslas ir uždaviniai: nagrinėjamoje temoje darbo tikslai ir uždaviniai

¹ Autorės nuomone, ne tik įstojimas į Europos Sąjungą lėmė baudžiamojo proceso normų keitimą. Gyvenimiška patirtis parodė, kad baudžiamajame procese yra spragų, kurias būtina taisyti (pvz., pakeista teisės norma – nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausa (BPK 186 str.) - susijusi su įrodinėjimo procesu, išsamiau ir plačiau reglamentuoja apklausą asmenų, jaunesnių kaip aštuoniolikos metų. Juos apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, kai vaiko interesais to prašo vaiko atstovas, prokuroras ar gynėjas; iš esmės keitėsi įrodymų ir įrodinėjimo samprata.

sutapatinami. Autorės nuomone, įrodinėjimo tikslai su uždaviniais baudžiamajame procese yra tarpusavyje glaudžiai susiję.

Pagrindiniai tikslai ir uždaviniai yra šie:

1. Atskleisti įrodinėjimo proceso sampratą;
2. Išanalizuoti įrodinėjimo proceso tikslus;
3. Atskleisti kaip įrodinėjimo tikslai pasiekiami;
4. Apžvelgti įrodinėjimo proceso etapus;
5. Pateikti tiesos sampratą ir jos reikšmę baudžiamajame procese;
6. Išanalizuoti tiesos, kaip pagrindinio tikslo vietą kitų įrodinėjimo tikslų sistemoje;
7. Išnagrinėti įrodinėjimo ribas ir įrodymams keliamus reikalavimus, siekiant pagrindinio tikslo - nustatyti tiesą;
8. Pateikti išvadas ir pasiūlymus kaip efektyviau ir greičiau nustatyti tiesą ir trumpas pastabas dėl įrodinėjimo proceso.

Darbo objektas: darbe išskiriami keli tyrimo objektai – tiesa ir įrodinėjimas baudžiamajame procese. Pagrindinis dėmesys skiriamas atskleidimui sampratos šių dviejų pagrindinių objektų baudžiamajame procese. Kadangi nagrinėjama tema yra plati, joje nėra smulkiai nagrinėjami ir analizuojami įrodymai, jie plačiai neanalizuojami ir nelyginami su kitomis teisės sistemomis, taip pat nesigilinama į baudžiamojo proceso principus, atskleidžiama tik kai kurių principų (pvz., nekaltumo prezumpcijos, teisingumo, rungimosi) reikšmė įrodinėjimo procese. Kai kuriose darbo dalyse plačiai nenagrinėti klausimai paliesti, bet tik tiek, kiek reikalinga atskleisti nagrinėjamą klausimą ir kiek tai susiję su tiesa kaip įrodinėjimo tikslu baudžiamajame procese.

Tyrimo metodai: *lyginamasis metodas* naudojamas palyginimui įrodinėjimo baudžiamajame procese su kitais procesais – civiliniu, administraciniu bei apibendrinant atskirų mokslininkų sampratą nagrinėjamais klausimais; *sisteminiis metodas* naudojamas atskirus įrodinėjimo etapus sujungiant į vieną bendrą visumą, atskleidžiant vieningą siekį- nustatyti tiesą; *istorinis metodas* naudojamas palyginimui įrodinėjimo proceso; *loginis metodas* naudojamas analizei ir aiškinimui teisės normų nagrinėjamais klausimais. Autorės darbe naudoti ir kiti metodai.

Darbo originalumas ir naujumas: Autorės darbo originalumas atskleidžiamas jau ir pačiame jo pavadinime. Baudžiamojo proceso kodekse, taip pat ir jo komentaruose nėra tiesioginio atsakymo kas tai yra tiesa, nepateikiama ir jos sąvoka. Nėra įstatymiškai apibrėžtas ir įrodinėjimas, įrodinėjimo tikslai (pvz., kai tuo tarpu baudžiamojo proceso principų esmė yra įtvirtinta pačiame Baudžiamojo proceso kodekse). Autorė siekia savo

darbe pateikti atsakymus į visus šiuos klausimus panaudodama kitų autorių darbus, juos apibendrinama nagrinėjama klausimais. Atskleidžiant įrodinėjimo proceso sėkmę ikiteisminio tyrimo metu, pateikiami statistiniai duomenys ištirtų nusikalstamų veikų ir perduotų į teismą bylų kaltinamuoju aktu, baudžiamuoju įsakymu, pagreitinato proceso tvarka teisingumo akto priėmimui ² už laikotarpį nuo 2002 metų iki 2007 metų antrojo ketvirčio. Darbe pateikiama sukauptos medžiagos analizė ir pačios autorės patirtis ir suvokimas nagrinėjama klausimais.

Svarbiausi šaltiniai: baudžiamosios teisės literatūroje plačiai nenagrinėta tiesa kaip įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese (tas pats su tiesa kaip įrodinėjimu tikslu ir civilinėje teisėje bei administracinėje) todėl šis darbas daugiausia paremtas tų Lietuvos ir užsienio autorių moksliniais darbais bei moksline literatūra, kurie nors šiek tiek savo darbuose nagrinėjo įrodinėjimo proceso reikšmę ir esmę nustatant tiesą. Pagrindiniai magistro darbo šaltiniai yra G.Godos, A.Vaišvilos, J.Juškevičiūtės, G.Juodkaitės ir kitų autorių mokslinė literatūra, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimai, Lietuvos apylinkių teismų nuosprendžiai baudžiamosiose bylose, Panevėžio miesto vyriausajame policijos komisariate tirtos bylos ir perduotos į teismą, bei kita nagrinėjama klausimais aktuali medžiaga.

² Autorės darbe pagrįste pateikiami statistiniai duomenys iš Panevėžio mieste tirtų ir ištirtų nusikalstamų veikų.

1. ĮRODINĖJIMO PROCESO SAMPRATA

2002 m. patvirtinus naują Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą (toliau – BPK), kuris įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. ir 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksui (toliau – CPK), pasikeitė įrodymų samprata, kurios ištakos buvo feodalinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisė (toliau – LDK). Tuo pačiu pasikeitė ir įrodinėjimo proceso samprata.

Norint atskleisti įrodinėjimo sampratą baudžiamajame procese, svarbu suvokti kas tai yra baudžiamasis procesas. Žodis procesas yra lotyniškos kilmės ir išvertus jį į lietuvių kalbą reiškia eiga, vyksmą. Žodis baudžiamasis reiškia nubaudimą. Vadinasi, baudžiamasis procesas tai vyksmas, eiga, tačiau ne bet kokia, o nukreipta į nubaudimą. Galiojančio BPK 1 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kuri atskleidžia baudžiamojo proceso paskirtį – „ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“³.

Kaip matome, baudžiamasis procesas tai ne tik eiga, nukreipta į nubaudimą, bet ir eiga, nukreipta į gynybą. Kiekvienoje teisinėje valstybėje yra ginamos žmogaus ir piliečio teisės bei laisvės, visuomenės ir valstybės interesai. Tai pasiekama greitai, išsamiai atskleidžiant nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikant įstatymą, kas reiškia, kad niekas už nusikalstamos veikos padarymą negali būti baudžiamas kitaip, kaip tik įstatymo nustatyta tvarka.

Senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose randame tokią nuostatą, kad 1434 m. gegužės 6 d. privilegijoje LDK feodalams didysis kunigaikštis pažadėjo nebausti feodalų pagal įtarimą, slaptą ar viešą įskundimą⁴. Šis teiginys parodo, kad teismojo kaltė turi būti įrodyta, o tam reikia įrodymų ir teisiškai nustatytos įrodinėjimo procedūros. Siekimas atskleisti tiesą ir nubausti asmenį pagal jo kaltę skiria teisingumą nuo susidorojimo su skriaudėju. Minėta teisės nuostata yra autorės atliekamo tyrimo pradinis taškas, su išlyga, kad teismas ir teisingumas egzistavo feodalinėje Lietuvos valstybėje nuo pat jos susidarymo.

Dabar galiojančiame BPK atsisakyta ikiteisminio tyrimo metu vartoti terminą „įrodymai“, o vietoje jo vartojamas terminas „duomenys“. Tai akivaizdžiai parodo BPK

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785 su vėlesniais pakeitimais. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341. // V. Ž., 2004, Nr. 72 - 2493.

⁴ Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов в трех томах. Т. 1. С древнейших времен до середины XVII века. Минск. Изд - во Академии наук БССР, 1959, p. 119-121.

pagrindinių sąvokų skyriaus 20 straipsnis, kur įrodymai ir įrodinėjimas siejami tik su teismo bylos nagrinėjimo stadijomis. Atsižvelgiant į tai BPK pirmosios dalies V skyrius gali būti vertinamas labiau kaip proceso dalyvių (liudytojų, ekspertų, specialistų) apibūdinimas, o VI skyriuje išvardinti daiktai ir dokumentai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, kurie gali būti išreikalauti arba pateikti. Galiojančiame BPK apskritai neįvardytos ir neapibūdintos kiekvienoje byloje įrodinėtinos aplinkybės, išskyrus priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą. BPK 395 straipsnyje⁵ (dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo) nurodytose baudžiamosiose bylose įrodinėjimo dalykas turi savo ypatumų palyginus su aplinkybėmis, įrodinėtinomis baudžiamosiose bylose dėl nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų, padarytų pakaltinamų asmenų. Akcentuojamos aplinkybės, susijusios su veika padariusiu asmeniu, t. y. duomenys apie asmenį ir jo psichikos būklę praeityje, jo elgesį prieš veiką ir po veikos, jo pavojingumą visuomenei.

Išanalizavus kertines BPK 20 straipsnyje suformuluotas įrodymų sąvokas, o ypač teiginį, kad visuomet tai, ar gauti duomenys laikytini įrodymais, sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla, ir kad tik teisėjai turi įrodymų įvertinimo teisę, kai kas gali padaryti išvadą, jog ikiteisminio tyrimo stadijoje įrodinėjimo tarsi nėra, o yra tik duomenų rinkimas. Autorės nuomone, tokia išvada klaidinga. Įrodinėjimo procesas vyksta nuo ikiteisminio tyrimo pradžios iki pat baudžiamosios bylos išnagrinėjimo teisme ir teisingumo akto priėmimo, nors apie įrodymus įsigaliojus naujamam BPK pradeda kalbėti tik tada, kai vyksta teismo procesas. Tačiau negalima paneigti, kad įrodomosios informacijos rinkimo procesas ikiteisminio tyrimo stadijoje taip pat yra ne kas kita, kaip įrodinėjimas, siekiant nustatyti tiesą. Bandytas teigti priešingai reikštų, kad ikiteisminio tyrimo tyrėjas, aptikdamas, rinkdamas, tikrindamas faktinius bylos duomenis, jų neanalizuoja, nevertina, veikia stichiškai. Taip pat turėtume manyti, kad ir prokuroras, organizuodamas ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaudamas bei kontroliuodamas, priimdamas pagrindinius sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo eigos, taip pat neturi duomenų (įrodymų) vertinimo teisės, taigi įrodinėjimas šiame etape ir jam iš esmės apribotas. Tačiau taip nėra ir negali būti, nes duomenų (įrodymų) rinkimas, disponavimas jais ir yra įrodinėjimas. Negalima menkinti įrodinėtinos informacijos rinkimo proceso reikšmės ir duomenų patikrinimo bei įvertinimo ikiteisminio tyrimo etape pernelyg sureikšminant loginę pažinimo pusę (gautų žinių ar nustatytų faktų visumos įvertinimą) teisme vien todėl, kad tik trečdaliu atvejų pradėti ikiteisminiai tyrimai pasiekia teismus, o

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785 su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341; V. Ž., 2004, Nr. 72 - 2493.

kiti tyrimai nutraukiami įvairiais pagrindais. Ikiteisminį tyrimą vykdančys subjektai, turintys įrodinėjimo pareigą (onus probandi), ieškodami faktinių duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, juos aptikdami, fiksuodami procesiniuose dokumentuose, negali išvengti jų įvertinimo. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, apklausdamas nukentėjusįjį arba atlikdamas įtariamojo parodymų patikrinimą vietoje, visuomet nustato duomenų šaltinio patikimumą bei gaunamos informacijos tikrumą, o fiksuodamas apklausos, parodymų patikrinimo aplinką nemažai lemia šiais veiksmais gautų įrodymų leistinumą, liečiamumą, patikimumą. Įrodymų vertinimas, žinoma, vėliau gali ir pakisti, todėl tiek tyrėjų, tiek ir prokurorų negalima išeliminuoti iš įrodinėjimo proceso ir įrodymų vertintojų. Įrodinėjimo procese tyrėjų ir prokurorų vykdoma veikla padeda nustatyti tiesą. Taigi įrodinėjimo procesas prasideda iškilus pagrindui pradėti ikiteisminį tyrimą, ieškant, aptinkant, renkant, fiksuojant, tikrinant ir vertinant duomenis ir tęsiasi toliau priimant sprendimus dėl bylos eigos ir teisingumo vykdymo.

Darytina išvada, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje, kol teismo procesas nevyksta, tik terminas „įrodymai“ nevertojamas ir apie jų rinkimą ar tikrinimą negali būti ir kalbos. Ikiteisminio tyrimo metu yra sukaupiama pagrindinė ir didžiausia dalis duomenų, leidžiančių nustatyti ar padaryta veika - nusikalstama veika, turinti nusikaltimo arba baudžiamąjį nusižengimo požymių, ir kas tą veiką padarė. Ikiteisminis tyrimas iš esmės tam ir atliekamas, kad būtų sukaupta informacija, reikalinga teismui byloje priimant teisingą sprendimą. Todėl ikiteisminio tyrimo metu vykdoma veikla taip pat yra įrodinėjimas.

Lietuvos Statutuose, privilegijose ir kituose išlikusiuose LDK teisės šaltiniuose nėra įrodymų sąvokos apibrėžimų, tokių kaip galiojančio BPK 20 straipsnyje. Pagal anksčiau galiojusį BPK įrodinėjimo proceso sampratą sudarė įrodymų rinkimas, įrodymų patikrinimas ir įvertinimas (tiek kvotos ir tardymo metu, tiek baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu buvo vartojamas terminas „įrodymai“). Visuminė žinomų pasaulietinės LDK teisės nuostatų analizė padeda atskleisti tuometę įrodymų sampratą ir palyginti ją su dabartine. Įrodymais buvo laikomas idealus ar materialus bylai svarbios informacijos atspindys aplinkoje. Kitaip sakant, įrodymai buvo ne pati informacija, o jos išraiška, išorinė forma. Ir tokia įrodymų samprata vyravo Lietuvoje iki priimant naujuosius BPK ir CPK. Pagal galiojančio BPK koncepciją dokumentai, daiktai ir kt. yra ne įrodymų rūšys, o įrodymų formos (šaltiniai). Galiojančiame CPK įrodymų formos vadinamos įrodinėjimo priemonėmis. Šio Kodekso 177 straipsnyje pateiktas išsamus tokių priemonių sąrašas.

LDK teisės skirstymas į procesinę ir materialiąją yra sąlyginis, lygiai kaip ir proceso skirstymas į civilinį ir baudžiamąjį. Baudžiamasis, pasak kai kurių autorių, ėmė ryškėti tik antrojoje XVIII a. pusėje pradėdant suvokti visuomenės skirstymo luominiu principu ydingumą, trukdantį įsitvirtinti naujoms pažiūroms į žmogaus asmenį⁶.

LDK ikiteisminis tyrimas nebuvo atskirtas nuo bylos nagrinėjimo teisme. Apskritai procesas nebuvo suskirstytas į aiškiai apibrėžtas stadijas. Todėl būtų sunku teigti, kad daiktai, asmens parodymai ir kiti materialūs ar idealūs objektai tapdavo įrodymais tik kai procesas vykdavo teisme.

Žiūrint į įrodinėjimo procesą iš istorinio taško, matome, kad įrodymų sąsajumo (liečiamumo) principas buvo būdingas ir pasaulinei LDK teisei, nors čia jis ne toks griežtas kaip kanonų teisėje. Pagal pastarąją „buvo neleidžiama pateikti nereikalingų faktų, su byla nesusijusių faktų (bylai neturinčių įtakos faktų), neaiškių ir neapibrėžtų faktų (faktų, kuriais remiantis negalima prieiti prie aiškių išvadų), pernelyg bendrų faktų (iš kurių kyla neaiškumų), prieštaraujančių prigimčiai faktų (faktų, kuriais negalima tikėti)“⁷.

Kiek galima spręsti iš publikuotos LDK teismų medžiagos, įrodymų sąsajumo (liečiamumo) principo pasaulietiniuose teismuose daugmaž laikytasi, o tai vargu ar galima pasakyti apie įrodymų sąsajumo (liečiamumo) principą, kaip šis suprantamas dabar, kad „įrodymais gali būti laikomi tik tokie duomenys, kuriais įrodinama bent viena bylai reikšminga aplinkybė <...> ir „įrodymu gali būti <...> duomenys, padedantys nustatyti tarpinius faktus, patikrinti kitus įrodymus, patvirtinti arba paneigti tiriamas versijas“⁸.

LDK paprastai patys bylininkai rinko įrodymus ir teikė juos teismui. Kartais jiems talkino teismo pareigūnas (vižas, diečkus, vaznys). Teismas vertino įrodymus, bet netikrino, kaip jie buvo surinkti. Įrodymų surinkimą teisėtais būdais (kas atspindi įrodymų lestinumo principą) užtikrindavo minėto pareigūno dalyvavimas, tačiau dalyvauti pareigūnui ir surašyti atitinkamą raštą pagal įstatymą buvo būtina tik nedaugeliu atveju. Kur kas dažniau pakakdavo papasakoti ir parodyti smurto žymes kaimynams, kad šie paliudytų teisme.

Galiojančio BPK 20 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ir LDK teisė kėlė

⁶ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 192.

⁷ BERMAN, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Iš anglų kalbos vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999, p. 335.

⁸ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys (1 – 220 straipsniai)*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 46

tuos pačius reikalavimus teisėjams. Teisėjai „<...> drauge susirinkę išklausys abiejų šalių parodymus <...> ir turi <...> apžiūrėti raštus bei žymenis: kieno raštai ar žymenis bus geresni, tam turi leisti įrodinėti pagal teisės paprotį <...>, o jeigu tarp teisėjų kultų ginčas <...> savo ginče vieni vieną šalį palaikydami, susitarti negalėtų, tuomet, išklausę skundėjų ir atsakovų, turi surašyti ir <...> tų parodymų sąrašą <...> turi pasiųsti pas vaivadą <...> ir gauti nurodymus, kas bus pirmesnis įrodinėti“⁹. Nuostata „<...> paliekame tai teisėjų nuožiūrai pagal jų sąžinę, kad jie, paminėję Dievą, ir tai turėtų nuspręsti pagal seną paprotį“¹⁰ tarsi patvirtina pirmiau išdėstyta dėl įrodymų vertinimo pagal teisėjo vidinį įsitikinimą.

LDK teisėje įrodymus įvertinti buvo teisėjo prerogatyva, bet teisėjas, vertindamas jam pateiktus įrodymus, nebuvo laisvas. Jį varžė viduramžių teisės doktrinos sudedamoji dalis – formalių įrodymų teorija, kurios kertinis akmuo buvo įstatymų leidėjo nustatyta skirtinga įvairių rūšių įrodymų vertė. Vyravo įrodymų hierarchija.

Šiuolaikinėje teisėje bet kuris procesinis kodeksas privalo apibrėžti įrodymų rinkimo ir disponavimo jais taisykles siekiant atkurti praeities faktą, kuris gali būti teismo nagrinėjimo dalykas. Be to „jokie teismui pateikiami duomenys neturi iš anksto nustatytos galios, lemiančios vienokio ar kitokio sprendimo priėmimą. Nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas ir visi įrodymai turi būti įvertinami bendra tvarka“¹¹.

Viduramžiais teisėjas vadovaujasi priešinga nuostata. „Nustatyti kokiam nors faktui buvo reikalaujama dviejų liudytojų, tą faktą mačiusių savo akimis ir girdėjusių savo ausimis (nors teismas galėjo atsižvelgti ir į visiems žinomas faktus). Moters liudijimas buvo įskaitomas tik pusiau ir turėjo būti papildytas bent jau vieno vyro liudijimu. Kilmingojo liudijimas buvo laikomas svaresniu už prasčioko liudijimą, dvasininko liudijimas – svaresniu – už pasauliečio, krikščionio – svaresniu už žydo. Dirbtinis fakto svėrimas – faktas galėjo būti laikomas visiškai įrodančiu, pusiau įrodančiu, įrodančiu ketvirtadalį (tiesos) ar net aštuntadalį (tiesos) <...>“¹². Šioje citatoje iš garsaus viduramžių teisės žinovo H. J. Bermano knygos centruotai išdėstyta formalių įrodymų teorija. Šis apibrėžimas tinkamas ir kalbant apie LDK teisę, nors kai kurios detalės skiriasi (pvz., pagal pasaulietinę LDK teisę moters parodymai nebuvo prastesni už vyro parodymus).

⁹ *Pirmasis Lietuvos Statutas, VIII skyrius, 6 straipsnis* pagal Slucko nuorašą, priskiriamą vėlesnei Išplėstinei Statuto redakcijai. VALIKONYTĖ, I., LAZUTKA, S., GUDAVIČIUS, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 219-220.

¹⁰ *Ibidem*. p. 192.

¹¹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. I – IV dalys (1 – 220 straipsniai)*. Vilnius: VĮ teisinės informacijos centras, 2003, p.47.

¹² BERMAN, H., J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Iš anglų kalbos vertė A.Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999, p. 336.

Jeigu abiejų šalių pateikti įrodymai turėjo vienodą vertę, teismas turėjo būti teisiamojų pusėje pagal principą – „teismas turi būti linkęs išteisinti, o ne nubausti“¹³.

Formalių įrodymų teoriją pirmą kartą aiškiai atspindėjo 1529 m. Lietuvos Statutas. Pagal Lietuvos Statuto VIII skyriaus 4 straipsnį įrodinėjant aplinkybes žemės ginčiuose tinkamesniais priesaikos pagalbininkais laikytini bajorai paprasti žmonės ir bylininko kaimynai nei kiti vietos gyventojai¹⁴. Nors kaip žinoma, formalių įrodymų teorija atsirado ne Pirmojo Lietuvos Statuto laikais, ji formavosi kartu su feodaliniais visuomeniniais santykiais ir juos reguliavusia teise.

Pagal 1340 m. Pamedės (Prūsų) teisyno 15 straipsnį „<...> jei yra kova bei ginčas <...>, tai tas nugalė kitą, kuris turi daugiau ar geresnių įrodymų <...>“¹⁵. Teisiamojų prisipažinimas buvo svariausias įrodymas. Teisiamajam prisipažinus, nereikėjo ieškoti kitų įrodymų. Pagal Teisyno 54 straipsnį „<...> jei vienas kaltina kitą galvos sužeidimu ir tas prisipažįsta galvą sužeidęs, tai jis turi atlyginti už galvos žaizdą, ar ji tikra būtų ar netikra<...>“¹⁶. Vadinasi, jei teisiamasis prisipažino padaręs nusikaltimą, kurio iš tikrųjų nebuvo, jis vis tiek baudžiamas kaip nusikaltėlis. Darytina išvada, kad teismui įrodinėjimo procese –tiesos nustatymas – nebuvo pagrindinis tikslas. Autorės nuomone, tai pats ryškiausias ir labiausiai neigiamas formalių įrodymų teorijos įgyvendinimo padarinys. Kai asmuo, įtariamą padaręs nusikaltimą, neigdavo savo kaltę, abi šalys rinko ir teikė teismui įrodymus. Jais buvo laikomi liudytojų parodymai, ritualinė bylininko priesaika (paprastoji priesaika arba priesaika prieš šventenybes, atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą), daiktiniai ir rašytiniai įrodymai. Pamedės teisyno nuostatų analizė rodo, kad įrodymai buvo vertinami nevienodai, t. y. vieni įrodymai buvo svaresni už kitus, išskyrus prisipažinimą, kuris buvo pripažįstamas svariausiu įrodymu. Ši autorės pateikta įrodymų analizė akivaizdžiai parodo, kad ilgą laiką egzistavo hierarchinė įrodymų sistema, turėjusi neigiamą įtaką įrodinėjimo procese.

Lietuvoje, Antrojo ir Trečiojo Lietuvos Statutų galiojimo metu, nagrinėjant bylas galiojo bendra taisyklė, kad „įrodinėjimas ir išteisinimas visokioje byloje turi vykti pirma per raštus arba liudytojus, o tai yra aiškiausias ir labiausiai pagrįstas įrodinėjimas arba išteisinimas; taip pat įrodinėjimas ir išteisinimas gali vykti per priesaiką, kas neturi raštų

¹³ 1588 m. *Trečiasis Lietuvos Statutas, XIV skyrius, 3 straipsnis*. // LAPO, J. 1588 metų Lietuvos Statutas. T. 2. Tekstas. Kaunas, 1938.

¹⁴ *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*. II tomas. Pirmas dalis. Vilnius: Mintis, 1991 p. 220, 222.

¹⁵ PAKARKKLIS, P. *Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai*. Kaunas: Valst. Encikl. Žod. ir mokslo lit. Leidykla, 1948, p. 226.

¹⁶ *Ibidem* 1948, p. 228.

arba liudytojų, taip pat per aiškias žymes, kaip apie kiekvieną tokį įrodinėjimą atskirai parašyta žemiau“¹⁷.

Išsamesnė Lietuvos Statutų analizė rodo, kad teisiamajam prisipažinus ar atsakovui pripažinus ieškinį, įrodinėjimas baigdavosi, o tai reiškia, kad prisipažinimas buvo svariausias įrodymas – visų „įrodymų karalienė“. Prisipažinimas buvo ypač svarbus esant įtarimui, nepagrįstam tiesioginiams įrodymais (pvz., kai įtariamasis vagyste sugautas be vogtų daiktų). Teisiamasis buvo kankinamas, kad prisipažintų. Kankinimus įteisino 1468 m. Kazimiero teisyno 16 straipsnis ir 18 straipsnis¹⁸.

Lietuvos Statutai taip pat detalizavo kankinimų paskyrimo pagrindus ir jų atlikimo procedūrą, nors palyginti su kitais tuometiniais Europos teisynais, Lietuvos Statutuose mažiau skirta dėmesio reglamentuoti kankinimams. Pagrindinė priežastis – kankinimai turėjo antraeilę reikšmę, nes LDK vyravo rungimosi principas.

Pagal dabar galiojantį BPK baudžiamojo proceso metu siekiama šių tikslų:

- 1) nustatyti ar buvo padaryta nusikalstama veika;
- 2) nustatyti kas tą veiką padarė;
- 3) nustatyti kas dėl nusikalstamos veikos patyrė žalos.

Pagrindinis tikslas, apjungiantis juos – nustatyti tiesą. Tai įgyvendinama nusikalstamas veikas (nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus) tiriant ikiteisminio tyrimo metu. Nustačius, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir kas tą veiką padarė, sprendžiami du klausimai: asmens pripažinimo kaltu ir bausmės jam paskyrimo. Tai įgyvendinama baudžiamąsias bylas nagrinėjant teisme, nes teisingumą vykdo tik teismas ir baudžiamąsias bylas nagrinėja tik teismai (reglamentuoja baudžiamojo proceso teisingumo principas įtvirtintas BPK 6 straipsnio 1 dalyje)¹⁹.

Vadinasi, baudžiamasis procesas – nusikalstamų veikų (nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų) tyrimas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme, įstatymo nustatyta tvarka. Svarbiausia baudžiamojo proceso veiklos dalis yra įrodinėjimas.

Įrodinėjimo procesas – įstatymo reguliuojama veikla, kurios metu yra renkami, pateikiami, fiksuojami, patikrinami ir vertinami duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Įrodinėjimas vykdomas siekiant išsiaiškinti bylai reikšmingas aplinkybes ir nustatyti tiesą byloje.

¹⁷ *Statut Litewski drugiej redakcyi (1566)* // Archivum Komisyi Prawniczej. T. 7. Krakow. 1900, p. 116. ir *1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas* // LAPO, J. 1588 metų Lietuvos Statutas. T. 2. Tekstas. Kaunas, 1938, p. 257.

¹⁸ *Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов в трех томах.* Т. 1. С древнейших времен до середины XVII века. Минск: Изд - во Академии наук БССР. 1959, p. 129.

¹⁹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

Didžioji dalis baudžiamojo proceso veiklos yra įrodinėjimas. Įrodinėjimo procesas turi būti baigtas teisingumo akto – teismo nuosprendžio – priėmimu. Visais atvejais teismo nuosprendis (tiek pirmosios instancijos teisme, tiek apeliacinės instancijos teisme) turi būti pagrįstas tik įrodymais.

Tai, kad įrodinėjimo procesas turi būti baigtas teismo nuosprendžio priėmimu, dar nereiškia, kad kiekvienu atveju taip ir bus. Įrodinėjimo proceso metu gali paaiškėti aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas. BPK 3 straipsnio 1 dalies punktuose išvardintos šios aplinkybės:²⁰

1) kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;

2) kad suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai;

3) kad nusikalstamą veiką padarė asmuo, kuris pagal tarptautinės teisės normas turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas;

4) kad asmuo, nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus;

5) kad privataus kaltinimo byloje nukentėjusysis susitaikė su kaltinamuoju;

6) kad nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, prokuroro reikalavimo, kai pagal įstatymą būtinas nukentėjusiojo skundas, teisėto atstovo pareiškimas, prokuroro reikalavimas;

7) kad nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo yra miręs išskyrus tuos atvejus, kai byla reikalinga mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių;

8) kad yra įsiteisėjęs teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu;

9) kad yra atsakomybę šalinančios aplinkybės, įtvirtintos BK V skyriuje, tokios kaip būtinoji gintis (BK 28 straipsnis), profesinių pareigų vykdymas (BK 30 straipsnis), būtinasis reikalingumas (BK 31 straipsnis), mokslinis eksperimentas (BK 35 straipsnis) ir kt.²¹ Įrodinėjimo metu nustatius, kad veika buvo padaryta esant BK V skyriaus straipsniuose nurodytoms aplinkybėms, procesas negali vykti.

²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII – 1968 // V. Ž., 2000, Nr. 89 - 2741.

Dėl visų šių paaiškėjusių aplinkybių įstatymas griežtai reglamentuoja, kad „baudžiamasis procesas negali būti pradėdamas, o pradėtas turi būti nutrauktas“²².

Kiekvienas patrauktas baudžiamojon atsakomybėn asmuo gali būti nuteistas tik įrodžius, kad jis kaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo (ir nesant aplinkybių, darančių procesą negalimą). Todėl bet kokie duomenys, bet kokia informacija, kuria kaip įrodymu grindžiamas teismo nuosprendis, turi būti gauta įstatymų nustatyta tvarka ir patikrinta proceso metu. Baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu neturi būti pažeistas rungimosi principas ir kiekviena iš proceso šalių turi turėti galimybę aktyviai dalyvauti tiriant tą informaciją ir tyrimo metu surinktus duomenis. Visa veikla, pradėdant nuo pirminio informacijos užfiksavimo iki jos panaudojimo teismo nuosprendyje, vadinama įrodinėjimu.

Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje yra suformuluotas toks apibrėžimas, kad „įrodinėjimas - įstatymo reguliuojama veikla, kurios metu renkami ir pateikiami, patikrinami ir vertinami reikšmingi duomenys. Ši veikla vykdoma siekiant išaiškinti bylai reikšmingas aplinkybes ir nustatyti tiesą byloje“²³.

Išsamiau analizuojant įrodinėjimo sampratą, svarbu žinoti ir kas turi įrodinėjimo pareigą. Įrodinėjimo našta (*onus probandi*) tenka tam, kam privalu įrodinėti.

Pirmiausia, tai valstybės pareigūnų ir institucijų pareiga, kuri įgyvendinama per valstybės subjektus (ikiteisminio tyrimo pareigūnus, prokurorus ir teismus), turinčius įrodinėjimo pareigą renkant reikšmingą informaciją, išsiaiškinant visas reikšmingas aplinkybes.

Įrodinėjimo proceso subjektai turi nustatinėti ne tik trauktiną baudžiamojon atsakomybėn asmenį. Svarbu nustatyti ir šį asmenį tiek kaltinančius, tiek teisinančius duomenis, analizuoti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes bei daryti atitinkamas išvadas. Todėl prokuroro ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų įrodinėjimo pareiga kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, autorės nuomone, sietina ir su pareiga pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymu numatytų priemonių, kad per kuo trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika, tinkamai pritaikytas įstatymas bei asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, būtų nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.

Subjektai, turintys įrodinėjimo pareigą, privalo gerai išmanyti įstatymus, sugebėti juos pritaikyti praktikoje, nes nuo to priklausys proceso sėkmė, bus išvengta klaidų ir

²² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX - 785 // V. Ž., 2002, Nr. 37 - 1341.

²³ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 174.

nebus pažeista nekaltumo prezumpcija.

Kas liečia kitus proceso dalyvius, įtariamąjį (kaltinamąjį), tai jie gali būti aktyvūs įrodinėjimo procese, bet įrodinėjimo pareigos neturi ir to neprivalo daryti. Dalyvauti įrodinėjimo procese yra jų teisė. Jei jie savo iniciatyva pateikia duomenis (teisinančius ar atsakomybę švelninančius ir pan.), tai valstybės subjektų pareiga juos priimti. Tačiau jei įtariamasis (kaltinamasis) nerodo jokios iniciatyvos, duomenų nepateikia, negalima daryti išvados, kad jis prisipažįsta kaltas. Įtariamasis (kaltinamasis) negali būti verčiamas pateikinti nekaltumo įrodymus, nes įrodinėjimas ne jų pareiga, taip pat negali būti verčiamas duoti parodymus. Parodymai negali būti gaunami panaudojant smurtą, grasinimus, prievartą, nes duoti parodymus (kaip ir įrodinėti) yra ne įtariamojo (kaltinamojo) pareiga, bet teisė, kuria jie gali naudotis, gali ir nesinaudoti. Todėl atsisakymas duoti parodymus neturi būti vertinamas kaip kaltumo įrodymas. Duodant parodymus, neturi būti reikalaujama (taip pat ir iš gynėjo), kad būtų pateikiami duotus parodymus patvirtinantys įrodymai. Gynyba turi teisę tą daryti, jei turi informacijos, ją pateikti, bet ne pareigą.

Įrodinėjimo procese dalyvauja ne tik valstybės institucijos ir pareigūnai, įpareigoti ir įgalioti tirti nusikalstamas veikas ir nagrinėti baudžiamąsias bylas, bei proceso dalyviai, turintys proceso metu konkretų tikslą, bet daug ir kitų asmenų – liudytojas, specialistas ir ekspertas, vykdančys procesines pareigas, padedantys byloje nustatyti tiesą. Liudytojo parodymai, specialisto išvada, ekspertizės aktas yra įrodymų rūšys. Be liudytojų, specialistų ir ekspertų dalyvavimo, iširti nusikalstamas veikas bei priimti pagrįstus bei teisėtus nuosprendžius dažnai būtų neįmanoma.

Atskleidžiant įrodinėjimo sampratą, svarbus yra ir nekaltumo prezumpcijos principas, kuris pripažįstamas konstituciniu principu ir įtvirtintas Konstitucijos 31 str. 1 d., EŽTK - 6 str., BPK - 44 str. 6 d. Šis principas kiekvienoje teisinėje valstybėje vienas iš svarbiausių dalykų. BPK 44 straipsnio 6 dalyje atskleista nekaltumo prezumpcijos principo esmė, kad “kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu”.²⁴ Šio principo svarbiausia dalis yra nuostata, kad visos abejonės turi būti traktuojamos įtariamojo (kaltinamojo) naudai (*in dubio pro reo*). Valstybė turi įrodyti, o kita pusė turi tik gynybą.

Nekaltumo prezumpcija įrodinėjimo procese ikiteisminio tyrimo metu saugo asmenį:

²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX - 785 // V. Ž., 2002, Nr. 37 - 1341.

- 1) kad teisėsaugos ir policijos pareigūnai neaiškintų visuomenei apie asmens kaltę, kol nėra įsiteisėjusio teismo nuosprendžio;
- 2) nuo rašymo dokumentuose apie žmogų, kaip kaltą, kol nėra nuosprendžio;
- 3) įpareigoja pamatuoti ir taikyti prievartos priemones. Jos negali turėti baudimo poveikio. Procese galima taikyti prievartą, kuri reikalinga procesui;
- 4) visos abejonės įtariamojo (kaltinamojo) naudai (*in dubio pro reo*);
- 5) kaltumas turi būti įrodinėjamas įstatymų nustatyta tvarka.

Europos žmogaus teisių teisme buvo išnagrinėta byla *H. Daktaras prieš Lietuvą* (bylos Nr.42095/98). Šioje byloje, kuri sukėlė didžiulį visuomenės susidomėjimą Lietuvoje, buvo nagrinėjama ne tik dažnai Strasbūro teismo praktikoje išskylanti teismo nešališkumo ir nepriklausomumo problema, bet ir nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas.

H. Daktaro v. Lietuvą peticijoje vėl buvo iškilę sąvokos „nepriklausomo ir bešališko teismo“ sampratos aiškinimo klausimai. Ši peticija 2000 m. sausio 11 d. sprendimu buvo paskelbta iš dalies priimtina dėl nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo (Konvencijos 6 straipsnio 2 dalis) ir kaip minėta, dėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatyto „bešališko teismo“ reikalavimo pažeidimo. H. Daktaro skundas dėl Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje numatyto nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo jo atžvilgiu buvo atmestas. Teismas byloje pabrėžė, kad nekaltumo prezumpciją gali pažeisti ne tik teisėjas ar teismas, bet ir kitos valdžios institucijos, įskaitant prokurorus. Tačiau ar buvo pažeista nekaltumo prezumpcija, teismas turi nuspręsti pagal konkrečias aplinkybes, kuriomis ginčijamas teiginys buvo išsakytas. Šios bylos priimtame sprendime dėl jos priimtimumo buvo analizuojami tokie Lietuvos valdžios institucijų, įskaitant Lietuvos Respublikos Generalinį prokurorą, teiginiai, kad pareiškėjas yra „vienas iš nusikalstamo pasaulio lyderių“, arba „kad jo kaltė įrodyta“ (iki teismo galutinio nuosprendžio priėmimo) ir pan. Nors rėmimasis Konvencijos 6 straipsnio 2 dalies pažeidimu dėl teiginio, kad „vienas iš nusikalstamo pasaulio lyderių“ buvo atmestas, kadangi „aukštų pareigūnų pastangos buvo išsakytos politiniame kontekste, siekiant paaiškinti visuomenei administracinių valdžios institucijų elgesį sulaukiant pareiškėją, be to, minėtas pastabas iššaukė ir neginčijami faktai, kaip pareiškėjo ankstesni nuteisimai bei iškelta byla dėl chuliganizmo ir kt.“ Todėl Teismas šią skundo dalį įvertino kaip aiškiai nepagrįstą Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies prasme ir atmetė pagal 35 straipsnio 4 dalį. Dėl teiginio, kad pareiškėjo „kaltė buvo įrodyta parengtinio tardymo metu surinktais įrodymais“, Europos žmogaus teisių teismas pabrėžė, kad šie žodžiai kelia sudėtingus

teisės ir faktų aiškinimo klausimus, kurių išsprendimas priklauso nuo bylos iš esmės nagrinėjimo. Tačiau 2000 m. spalio 10 d. šios bylos sprendime Teismas atmetė ir aptartą skundo dalį dėl nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo, kadangi šiuo atveju, Teismo nuomone, „<...> prokuroras kalbėjo ne apie klausimą, ar įrodymai nustato pareiškėjo kaltę, ką aiškiai sprendžia ne prokuroras, bet apie klausimą, ar bylos medžiagoje pakako pareiškėjo kaltės įrodymų, kad byla perduota teismui“²⁵.

Kitoje byloje *A. Butkevičius prieš Lietuvą* nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas buvo nustatytas todėl, kad dar nesant priimto teismo nuosprendžio apie kaltinamąjį aukšti valstybės pareigūnai kalbėjo kaip apie asmenį, neabejotinai padariusį nusikaltimą.²⁶

Autorės nuomone, atsižvelgiant į priimtus sprendimus bylose, Lietuva padarė tinkamas išvadas (nepriklausomai nuo to, kad Teismas Dakto skundą dėl nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimo atmetė, nors galėjo būti ir priešingai). Naujai priimtame Baudžiamojo proceso įstatyme, kuris įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. apie įrodymus kalbama tik bylos nagrinėjimo teisme metu, iki tol, kalbama apie duomenys. Todėl dabar tokie kategoriški teiginiai - „kaltė įrodyta parengtinio tardymo metu surinktais įrodymais“ – nevertinami. BPK reglamentuoja, kad ikiteisminio tyrimo metu renkami duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Procesiniuose dokumentuose, priimamuose prieš apkaltinamojo nuosprendžio išiteisėjimą, vengiama formuluočių apie įrodytą įtariamojo ar kaltinamojo kaltę. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, rašydamas ataskaitą, joje rašo apie duomenis, leidžiančius manyti, kad konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką (nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą), numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Prokuroras, rašydamas kaltinamąjį aktą, jame nurodo, kad kaltinimas konkrečiam asmeniui padarius jam inkriminuojamą nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, grindžiamas surinktais duomenimis. Kaip matome, iki perduodant bylą nagrinėti teisme, apie kaltę, kuri įrodyta ar apie surinktus įrodymus, įrodančius kaltę, nekalbama.

Trumpai dar keletas žodžių apie įrodinėjimą kitų valstybių procesuose ir kituose Lietuvos Respublikos procesuose.

Kiekvienoje teisinėje sistemoje atliekant ikiteisminį tyrimą turi būti laikomasi svarbiausių pagrindinių principų: a) efektyvumo, b) nešališkumo, c) teisėtumo, d) greitumo. Šių principų taikymas skirtingas atskirose teisinėse sistemose.

²⁵ *Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 1997 01 01 – 2001 01 01 / sud. G. Švedas ir V. Milašiūtė. – Vilnius, 2001, p. 200.*

²⁶ *Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 2002 01 01 – 2003 01 01 / sud. G. Švedas ir V. Milašiūtė. – Vilnius, 2003, p. 151 - 154.*

Vieno iš autorių, nagrinėjusio įrodinėjimo procesą, P. Ancelio darbe teigiama, kad „efektyvumo principas, kurį taikyti atitinkami pareigūnai turi plačius įgaliojimus, atspindėtas irgi nevienodai. Dažniausiai įstatymo leidėjai šį principą apibrėžia glaustai: „teismo tardytojas privalo atlikti visus tardymo veiksmus, būtinus tiesos nustatymui“ (Ženevos kantono BPK 118 straipsnis); „pagal įstatymą tardytojas gali atlikti bet kokius tardymo veiksmus, kuriuos mano reikalinga nustatant tiesą“ (Prancūzijos BPK 81 straipsnio 1 paragrafas). Japonijos baudžiamojo proceso kodekse nurodyta: jei policininkas mano, kad padarytas nusikaltimas, šis privalo nustatyti teisės pažeidėją ir surinkti jo kaltės įrodymus“.²⁷

Aiškinantis ikiteisminio tyrimo tikslą, svarbu ir tai, ar atsakingi už tyrimą subjektai turi apsiriboti vien teisės pažeidimo išaiškinimu (kas ir kieno padaryta), ar privalo gilintis ir į kaltininko charakteristiką. Bendrosios teisės sistemose policinis tyrimas apsiriboja nustatymu įrodymų, kurių pakaktų kaltinimui pareikšti ir jį palaikyti teisme. Pirmasis sprendimas priimamas pagal nusikaltimo faktą ir kaltinamojo kaltumą ar nekaltumą; po to, jeigu asmuo apkaltintas, įskaitomi kriminologiniai faktoriai ir priimamas nuosprendis. Tačiau ir šioje sistemoje yra tam tikrų išimčių. Pavyzdžiui, policija gali pareikalauti įtariamajam atlikti psichiatro apžiūrą, nors praktiškai tai nėra išimtis, kadangi susieta su tiesos nustatymu. Bet šios spragos nėra kontinentinės teisės sistemoje, nes asmenybės tyrimas čia atliekamas ikiteisminiame etape. Autoriaus P. Ancelio pateiktoje įrodinėjimo analizėje teigiama, kad Vokietijos BPK 160 paragrafo 3 dalis įpareigoja prokuratūrą ištirti aplinkybes, reikšmingas nustatant veiksmo pasekmes. Ženevos kantono BPK 78 straipsnis reikalauja, kad teismo tardytojas ištirtų įtariamojo praeitį. Ispanijos BPK 368 ir kiti straipsniai nurodo išnagrinėti įtraukto į nusikaltimą asmens savybes. Prancūzijos BPK 81 straipsnis numato, kad tardantysis teisėjas turi tirti asmenybę (materialinę, šeimyninę ir socialinę padėtį, gali paskirti medicininį patikrinimą ar medicininį psichologinį tyrimą ir kt.). Toks pat reikalavimas yra ir prancūzų kalba kalbančiose Afrikos šalyse. Pažymėtina, kad Prancūzijos teismai šios sąlygos nelaiko kažkuo ypatingu, o Centrinės Afrikos Respublikos teismai griežtai to reikalauja. Anot autoriaus, tai įrodo, kad šalis – normos reikalavimų perėmėja – griežčiau laikosi normos reikalavimų, negu šalis – šaltinis.²⁸

Vokietijoje įrodinėjimas nustatant tiesą siauruoju požiūriu suprantamas kaip teismo uždavinys nagrinėjant baudžiamąją bylą (BPK 244 paragrafo 2 dalis), o plačiuoju požiūriu – kaip veikla visų valstybės organų, dalyvaujančių nustatant tiesą ir užtikrinančių

²⁷ ANCELIS, P. *Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teisės ikiteisminiame etape*. [prieiga per internetą] // [http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/11\(89\).pdf](http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/11(89).pdf)

²⁸ *Ibidem* [http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/11\(89\).pdf](http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/11(89).pdf)

įrodinėjimo pagrindą, siekiant priimti nuosprendį. Čia priimta skirti du įrodinėjimo tipus: griežtąjį ir laisvąjį. Griežtasis įrodinėjimas nuo laisvojo skiriasi tuo, kad pastarasis įstatymo mažai reglamentuojamas ir iš esmės nesusietas su procesine forma. Ikiteisminiame tyrime vyksta tik paprastas pasirengimas įrodinėjimui. Teigiama, kad pati nusikaltimų įvairovė, skirtingi motyvai ir nusikaltimų padarymo formos reikalauja įvairiausių metodų ir tyrimo būdų, ypatingai pritaikant policijos ir prokuratūros veiklos priemonės konkrečioje bylos tyrimo situacijoje. Tačiau teorijoje neneigiamas parengtinio tyrimo stadijos reikšmingumas, nors jos pobūdis yra parengiamasis, ir pabrėžiama, kad nuo ikiteisminio tyrimo kokybės priklauso, ar bus teismo nagrinėjimo metu nustatyta tiesa. Įstatymas, reglamentuodamas tyrimą, apeliuoja į įrodinėjimą (BPK 163a paragrafas). Vokietijos ikiteisminio tyrimo doktrina numato tyrimo uždavinį – pagrįsto įtarimo dėl padaryto nusikaltimo nustatymą – ir tuo pačiu pagrindu išsprendžia viešo kaltinimo iškėlimo klausimą (BPK 160 paragrafas).²⁹

Daugelyje užsienio valstybių, kaip ir Vokietijoje, neišskiriamas įtariamojo ir kaltinamojo subjektų teisinis statusas, todėl šie terminai anksčiau ir dabar vartojami taip: įtariamasis, kai policija tiesiog kažką įtaria padarius nusikaltimą, o kaltinamuoju vadinamas asmuo, kuriam oficialiai pareikštas kaltinimas. Kadangi ikiteisminis tyrimas vykdomas laisvai įrodinėjant, tai labai plačiai leidžiama ir pateisinama neprocesinė veikla. Tai – rašytinės ir žodinės pažymos, liudytojų pranešimai, pakeičiantys jų apklausas, slaptai padaryti privačių pokalbių garso įrašai, kurie, nors ir uždrausti, bet laikomi galimais dėl pagrįstų visuomenės interesų ir kt.

Vokietijos tiesos nustatymo koncepcija neigė ir neigia objektyvios tiesos nustatymo galimybę dėl riboto žmogaus pažinimo. Iš to darytina išvada, kad teismas gali nustatyti tik subjektyvią tiesą, todėl ir teisėjas tik stengiasi priartėti prie objektyvios tiesos. Analizuojant įrodinėjimo dalyką Vokietijoje laikomasi nuostatos, kad reikalaujantys įrodinėjimo faktai negali būti neriboti, kitaip nebūtų galima nei nusikaltimų ištirti, nei bylos išnagrinėti. Todėl įrodinėtini tik tokie faktai, kurie turi byloje esminę reikšmę. Panašiai traktuojamos įrodinėtinos aplinkybės bei įrodinėjimas ir Austrijos baudžiamajame procese. Bendrosios teisės šalyse (ryškiausiai - Didžiojoje Karalystėje) ikiteisminis tyrimas oficialiai nelaikomas veikla, skirta išaiškinti visas bylos aplinkybes.

Ikiteisminio tyrimo uždavinys - surinkti įrodymų visumą, kuri duotų galimybę patvirtinti kaltinimo tezę tiek, kad teisme nekiltų pagrįstų abejonių, arba nustatyti kaltinamojo kaltumą nors menamai, tokiu tikimybės laipsniu, kuris sudarytų galimybę išsiųsti bylą į teismą ir ten ją išnagrinėti iš esmės. Tad formuluojant ikiteisminio tyrimo

²⁹ *Cit.op 28.*

tikslą anglų baudžiamajame procese iš anksto apribojamas ir įrodinėjimo dalykas, ir jo ribos.

Įrodinėjimu, tiek Civiliniame procese, tiek Baudžiamajame procese ir Administraciniame procese, siekiama, kad teisingai būtų išnagrinėta tiek baudžiamoji, tiek civilinė byla ir administracinė byla dėl ginčo, kylančio iš administracinių teisinių santykių.

Procedūriniai tyrimo pradėjimo, nusikalstamos veikos atskleidimo ir ištyrimo, tam tikros bylų atrankos uždaviniai sprendžiami ikiteisminiame etape (išskyrus civilinį ir administracinį procesą, kadangi ten nėra ikiteisminio tyrimo stadijos), nes jų išsprendimas šiuo laikotarpiu yra efektyvesnis negu teisme vien todėl, kad minėta baudžiamojo proceso stadija mažiausiai nutolusi nuo nusikalstamos veikos padarymo momento.

Pabrėžtina, kad ikiteisminis tyrimas negali būti atliekamas bet kaip ir bet kurio subjekto, nes jau tyrimo metu gali būti suvaržomos žmogaus teisės ir laisvės, todėl tyrimo stadija visose valstybėse yra pakankamai reglamentuota kodeksais, įstatymais ir kitais teisės aktais, o vykdyti tyrimo funkciją gali tik ribotas ratas institucijų ir jų pareigūnų.

Visuotinai pripažįstama, kad įrodymai ir įrodinėjimas baudžiamajame persekiojime yra tam tikras karkasas, ašis, nustatant tiesą. Šiam tikslui pasiekti įtvirtinta procesinė forma gali būti tiek sėkminga, kiek padeda įrodinėjimui.

2003 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujam CPK suformuluoti nauji koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos, pakitusio turinio šalių rungimosi, dispozityvumo ir kiti civilinio proceso principai lemia kitokį įrodinėjimo proceso reglamentavimą. CPK nurodo įrodinėjimo tikslą, įrodinėjimo proceso dalyvių, tarp jų ir teismo, pakeistą vaidmenį, teises ir pareigas įrodinėjimo procese. Laikydami procesą ekonomiškumo ir koncentracijos, kooperacijos principų, šalys ir bylą nagrinėjantis teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla būtų teisingai išnagrinėta jau pirmojo teismo posėdžio metu. Iš esmės naujai reglamentuojamas šalių ir teismo vaidmuo pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijoje. Numatyta teismo teisė priimti sprendimą už akių, teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus naujus įrodymus, jeigu tai buvo padaryta piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, ir kt.

Galiojančiame CPK įrodymams ir įrodinėjimui skirtas atskiras XIII skyrius (176 - 224 straipsniai), kuriame aiškiai apibrėžtas įrodinėjimo tikslas - teismo įsitikinimas, pagrįstas byloje esančių įrodymų tyrimu ir įvertinimu, kad tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja arba neegzistuoja (176 str.), įrodymai, jų šaltiniai, įrodinėjimo formos bei įrodinėjimo procesas, šalių teisė teikti įrodymus, jų užtikrinimas ir t. t., kurie pagrindė reglamentuoti taip pat, kaip ir baudžiamojo proceso teisėje iki 2003

m. gegužės 1 d. Be to, nesuderinamumas tarp įrodymų traktavimo akivaizdžiai pastebimas palyginus keliamus reikalavimus ieškiniui pagal CPK, kurio 135 straipsnyje tiesiogiai akcentuojami įrodymai, pateikiami ieškovo, t. y. įrodymai, patvirtinantys ieškovo išdėstytas aplinkybes, liudytojų gyvenamosios vietos ir kitokių įrodymų buvimo vietą, taip pat prie ieškiniui turi būti pridėti dokumentai ir kiti įrodymai, kuriais ieškovas grindžia savo reikalavimus, taip pat duomenys, kad žyminis mokestis sumokėtas, bei prašymai dėl įrodymų, kurių ieškovas pateikti negali, išreikalavimo, nurodant priežastis, kodėl negalima pateikti šių įrodymų.³⁰

Tuo tarpu BPK 412 straipsnyje, nustatančiame nukentėjusiojo skundo ar teisėto atstovo pareiškimo turinį privataus kaltinimo bylų procese, jau minimi nebe įrodymai, o „duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškiame išdėstytas aplinkybes; nukentėjusiojo, nusikalstamos veikos padarymu įtariamo asmens bei liudytojų vardai, pavardės ir gyvenamoji vieta.“³¹

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme įrodymams skirtas devintasis skirsnis (57-64 straipsniai).³² Čia įrodymai- tai visi faktiniai duomenys, priimti bylą nagrinėjančio teismo ir kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybės, pagrindžiančios proceso šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokios aplinkybės, turinčios reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra. Minėti faktiniai duomenys nustatomi tokiomis priemonėmis: proceso šalių ir jų atstovų paaiškinimais, liudytojų parodymais, specialistų paaiškinimais ir ekspertų išvadomis, daiktiniais įrodymais, dokumentais ir kitais rašytiniais, garso bei vaizdo įrodymais. Be to, šiame įstatyme įtvirtinta, kad įrodymus pateikia proceso šalys ir kiti proceso dalyviai, o prireikus teismas gali pasiūlyti minėtiems asmenims pateikti papildomų įrodymų arba šių asmenų prašymu ar savo iniciatyva išreikalauti reikiamus dokumentus, pareikalauti iš pareigūnų paaiškinimų. Įstatymu nustatyta tvarka surinktų ir užfiksuotų įrodymų įrodomoji galia išlieka visose proceso stadijose ir jie iš naujo paprastai neperžiūrimi. Jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios. Teismas įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu, taip teisingumo ir protingumo kriterijais.

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX - 743, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. // V. Ž., 2002., Nr. 36 - 1340.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo bylų“ // Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05// Konstitucinio Teismo tinklalapis.

³² Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas 1999 m. sausio 14 d. Nr. VIII – 1029. // V. Ž., 2000, Nr. 85 – 2566.

Tiek CPK, tiek ir administracinių bylų teisenos įstatyme (skirtingai nei BPK) yra užfiksuota, kokių aplinkybių įrodinėti nereikia.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus bei atsikirtimus, arba jų nėra. Tie duomenys nustatomi remiantis dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais ir ekspertų išvadomis. Kiekvienas dalyvaujantis byloje asmuo turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi keldamas savo reikalavimus ir atsikirdamas. Įrodymus pateikia dalyvaujantys byloje asmenys. Teismas gali pasiūlyti jiems pateikti papildomų įrodymų. Teismas priima nagrinėti tik tuos įrodymus, kurie patvirtina turinčias reikšmės bylai aplinkybes. Teismas įrodymus įvertina pagal teisėjų vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu teismo posėdyje.³³

Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama, kad valstybės nustatytos ir taikomos priemonės, užkertančios kelią nusikaltimams, ribojančios bei mažinančios nusikalstamumą, turi būti veiksmingos. Be to, Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas, kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), prokurorams.³⁴

Autorės nuomone, įrodinėjimo procese yra svarbiausia surinkti reikiamus duomenys (įrodymus) ir nustatyti įrodinėtinas aplinkybes.

Kas liečia įrodinėjimą baudžiamajame procese, autorės nuomone, didžiausia problema yra dėl tyrėjų nešališkumo - kai tyrimo metu išaiškėja tam tikras piktnaudžiavimas ar aplaidumas savo institucijos veikloje, lemiantis ir atitinkamą nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl kyšininkavimo, papirkimo, piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi ar tarnybos pareigų neatlikimą, tačiau

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas Nr. I-67 // Konstitucinio Teismo tinklalapis.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo bylų“ // Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05 // Konstitucinio Teismo tinklalapis.

tyrimą atlieka tyrėjas, o ne prokuroras; tiriamas nukentėjusiojo asmens skundas dėl vagystės, kurios padarymu įtariamas pareigūnas - tiria taip pat tyrėjas, ne prokuroras.

Autorės nuomone, tokia praktika ydinga, kai ikiteisminį tyrimą pradeda prokuroras (dėl autorės darbe minėtų atvejų), bet savo pavedimu tyrimą atlikti paveda tyrėjui. Pažeidžiamas nešališkumo principas įrodinėjimo procese. Nešališkumo principo pažeidimas įrodinėjimo procese lemia neigiamą visuomenės nuomonę ne tik apie policijos darbą ir tyrėjo darbo efektyvumą. Formuoja neigiamą visuomenės požiūrį ir į prokuroro atliekamą darbą.

2. ĮRODINĖJIMO ETAPAI IR TIKSLAI

Iš baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje suformuluoto apibrėžimo matyti, kad „įrodinėjimas - įstatymo reguliuojama veikla, kurios metu renkami ir pateikiami, patikrinami ir vertinami reikšmingi duomenys. Ši veikla vykdoma siekiant išaiškinti bylai reikšmingas aplinkybes ir nustatyti tiesą byloje“³⁵.

Praktiškai kiekviena veikla vykdoma tam tikrais etapais. Įrodinėjimas baudžiamajame procese taip pat vyksta etapais. Literatūros analizė rodo, kad įrodinėjimo procesą sudaro trys etapai: reikšmingų tyrimui ir bylos nagrinėjimui duomenų rinkimas, patikrinimas ir vertinimas. Vadovaujantis dabartine įrodymų samprata, baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje, išskirti keturi įrodinėjimo proceso etapai:³⁶

1. Reikšmingų tyrimui ir bylos nagrinėjimui duomenų rinkimas ar pateikimas bei šių duomenų fiksavimas;
2. Surinktų ar pateiktų duomenų išankstinis patikrinimas;
3. Surinktų, pateiktų ar teismo išreikalautų duomenų tyrimas teismo proceso metu;
4. Duomenų pripažinimas įrodymais ir įrodymų vertinimas.

Įrodinėjimo procesas nevyksta kurioje nors vienoje baudžiamojo proceso stadijoje. Įrodinėjama praktiškai visose stadijose (ikiteisminio tyrimo, bylų proceso pirmosios instancijos teisme, apeliacinio proceso, nuosprendžių ir nutarčių vykdymo, kasacinio proceso metu), tik vienoje ši veikla vykdoma aktyviau, o kitose ne taip aktyviai.

Aktyviausiai įrodinėjama dviejose baudžiamojo proceso stadijose:

1. Ikiteisminio tyrimo stadijoje
2. Bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu.

Kitose baudžiamojo proceso stadijose ne visada atliekamas įrodymų tyrimas, bet pats įrodinėjimo procesas vyksta. Pavyzdžiui, apeliacinio proceso metu įrodymų tyrimas gali būti ir neatliekamas, tačiau įrodinėjimas vyksta, nes proceso šalys gali siūlyti kitaip vertinti anksčiau vykusio proceso metu surinktus duomenis.

Todėl apeliacinės instancijos teismas gali kitaip vertinti tuos pačius įrodymus ir padaryti kitokias išvadas, nei pirmosios instancijos teisme buvo padarytos išvados.

Vykdymo stadijoje iškilę klausimai taip pat yra sprendžiami remiantis to klausimo sprendimui reikšmingais duomenimis.

³⁵ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 174.

³⁶ *Ibidem*, p. 177.

Bylą nagrinėjant kasacine tvarka įrodymų tyrimas neatliekamas, nes byla tikrinama tik teisės aspektu, tačiau išnagrinėjus bylą kasacine tvarka gali būti nustatyta, kad ankstesniuose proceso etapuose buvo įrodinėjama pažeidžiant įstatyme nustatytas taisykles.

Tarp išskirtų keturių įrodinėjimo proceso etapų yra glaudus ryšys. Įrodinėjimo proceso sėkmė ir jo rezultatas - tiesos byloje nustatymas, priklauso nuo kiekvieno etapo. Bet kuriame iš įrodinėjimo proceso etapų padarytos klaidos gali sutrukdyti nustatyti visas reikšmingas bylos aplinkybes ir teisingai išnagrinėti bylą teisme.

Autorės nuomone, iš išskirtų įrodinėjimo proceso etapų, pirmi du:

1) reikšmingų tyrimui ir bylos nagrinėjimui duomenų rinkimas, pateikimas, fiksavimas;

2) surinktų ar pateiktų duomenų išankstinis patikrinimas, pagrinde apima įrodinėjamą ikiteisminio tyrimo metu (nors tam tikrais atvejais vyksta ir teismo iniciatyva).

Kiti du paskutiniai įrodinėjimo proceso etapai:

1) surinktų, pateiktų ar teismo išreikalautų duomenų tyrimas teismo proceso metu;

2) duomenų pripažinimas įrodymais bei įrodymų vertinimas, pagrinde vyksta teismo proceso metu nagrinėjant bylą.

Pagrindiniai ikiteisminio tyrimo stadijos uždaviniai yra:

1) greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas;

2) demaskuoti asmenis, įtariamuosius padarius nusikalstamas veikas (nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus);

3) užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą;

4) sudaryti reikiamas sąlygas išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme.

Kad teismas galėtų išsamiai ir nešališkai išnagrinėti baudžiamąją bylą, ikiteisminio tyrimo metu turi būti gauti ir ikiteisminio tyrimo medžiagoje užfiksuoti duomenys apie visus nusikalstamos veikos požymius.

Autorės nuomone, ikiteisminio tyrimo stadijos uždaviniai įrodinėjimo procese tampa įrodinėjimo tikslais. Kaip minėta, pagrinde įrodinėjimas ikiteisminio tyrimo metu vyksta dviem etapais, kurių metu pasiekiami įrodinėjimo tikslai.

Pirmasis įrodinėjimo proceso etapas - reikšmingų tyrimui ir bylos nagrinėjimui duomenų rinkimas, pateikimas ir fiksavimas. Šiame etape galima išskirti atskiras dalis: rinkimą, pateikimą, fiksavimą, tačiau visos šios dalys yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Rinkimą, pateikimą ir fiksavimą galima įvardinti kaip vieną visumą atliekamų veiksmų.

Rinkimas. Rinkti duomenis privalo ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras. Tam tikrais atvejais prokuroro iniciatyva ir ikiteisminio tyrimo teisėjas dalyvauja renkant duomenis. Teismas reikšmingų duomenų rinkime yra aktyvus.

Reikšmingi duomenys renkami 3 būdais:

a) atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, numatytus BPK XIV skyriuje (pvz., apklausas, parodymų patikrinimo veiksmus, objektų apžiūrą ir tyrimą, skiriant ekspertizes);

b) taikant BPK XII skyriuje numatytas procesines prievartos priemones (pvz., atliekant kratas, poėmius, kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir kt.);

c) išreikalaujant daiktus ir dokumentus (BPK 97 straipsnis);

d) daiktų ir dokumentų pateikimas savo iniciatyva (BPK 98 straipsnis) taip pat apima rinkimą.

Ikiteisminio tyrimo metu atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus bei taikant procesines prievartos priemones „sėkmingas rezultatas reikšmingų įrodymų rinkimo požiūriu gali būti gautas tik tuo atveju, jei ne tik tinkamai taikomos BPK normos, bet ir naudojamosi kriminalistikos mokslo žiniomis - proceso veiksmų atlikimo metodikomis, rekomendacijomis ir pan.“³⁷

Kriminalistika – tai mokslas apie nusikalstamų veikų tyrimą. Autoriai, analizavę atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodiką, pateikia tokią kriminalistikos metodikos sampratą, kad „atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodika yra savarankiška kriminalistikos mokslo dalis, apimanti visą sistemą moksliai pagrįstų metodinių rekomendacijų, taktinių būdų ir techninių priemonių taikymą, siekiant atskleisti, išaiškinti atskiras nusikalstamų veikų rūšis“³⁸.

Konkrečios nusikalstamos veikos tyrimo metodiką sudaro:

1. Pirminiai ikiteisminio tyrimo veiksmai ir kitokie (informaciniai, organizaciniai ir operatyviniai) veiksmai;

2. Tolesni tyrimo veiksmai.

Priklausomai nuo tiriamos veikos pobūdžio ir konkrečių bylos aplinkybių, pirminių ikiteisminio tyrimo ir kitokių veiksmų bei proceso prievartos priemonių, veiksmų sąrašas gali keistis.

Visų tipų nusikalstamų veikų tyrimui rekomenduojami šie pirminiai ikiteisminio tyrimo veiksmai:

³⁷ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 178.

³⁸ BURDA, R., et al. *Kriminalistikos taktika ir metodika*. Vilnius, 2004, p. 79.

- 1.Įvykio vietos apžiūra arba (ir) įvykio vietos tyrimas;
- 2.Nukentėjusiojo asmenybės nustatymas ir apklausa;
- 3.Liudytojų išaiškinimas ir apklausa;
- 4.Įtariamąjo asmenybės nustatymas ir apklausa.

Taip pat yra rekomenduojama taikyti šias prievartos priemones:

- 1.Asmens sulaikymą;
- 2.Asmens apžiūrą;
- 3.Kratą;
- 4.Poėmį.

Todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras privalo išnaudoti visas galimas reikšmingų duomenų rinkimo priemones. Atliekant pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus (pvz., įvykio vietos apžiūrą), kartu su ikiteisminio tyrimo tyrėju, kai reikia specialių žinių, dalyvauja ir specialistas – ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Atlikus pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras, toliau tirdami bylą, numato įvairias versijas ir pagal jas planuoja tyrimą. Laiku nesurinkti duomenys vėliau gali būti visiems laikams prarasti (pvz., vagystės tyrime laiku neatlikus kratos pas įtariamąjį, pagrobti daiktai gali būti paslėpti arba sunaikinti; ekonominio pobūdžio nusikaltimuose gali būti sunaikinti buhalterinės apskaitos dokumentai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti), todėl svarbu, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys proceso subjektai be rimtų priežasčių neatidėliotų būtinų duomenų rinkimo veiksmų.

Prireikus dėl tam tikrų veiksmų atlikimo (tokių kaip krata, poėmis, liudytojo apklausa ir kt.) prokuroras gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, kuris atlikdamas jo kompetencijai priskirtus proceso veiksmus taip pat aktyviai dalyvauja įrodinėjimo procese.

Vykstant teismo procesui duomenis renka ir bylą savo žinioje turintis teismas. Teismas, turėdamas teisę aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese, gali išreikalauti daiktus ir dokumentus, kviesti apklausai liudytojus, skirti ekspertizes ir pan. Teismas aktyviai dalyvauja įrodinėjimo procese ne tik nagrinėdamas baudžiamąją bylą, bet ir civilinę, administracinę bylą. Nors civiliniame ir administraciniame procese yra nuostata, kad įrodymus pateikia proceso šalys ir kiti proceso dalyviai, prireikus teismas gali pasiūlyti minėtiems asmenims pateikti papildomų įrodymų arba šių asmenų prašymu ar savo iniciatyva išreikalauti reikiamus dokumentus, pareikalauti iš pareigūnų paaiškinimų.

Proceso dalyviai taip pat turi teisę prašyti, kad reikšmingus duomenis surinktų ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokuroras. Tokie prašymai prokurorui reiškiami tais

atvejais, kai proceso dalyviai žino, jog yra reikšmingų procesui duomenų, bet patys jų pateikti negali, pavyzdžiui, dėl to, kad tam tikri duomenys gali būti gauti tik taikant prievartos priemones ar apklausiant liudytojus. Patys proceso dalyviai (įtariamasis, gynėjas, nukentėjęsysis ir kt.) neturi teisės taikyti procesinės prievartos priemonių ar atlikti oficialias liudytojų apklausas. Prokuroras gali tenkinti prašymą ir atlikti prašomą veiksmą ar organizuoti prašomo veiksmo atlikimą arba atsisakyti tenkinti prašymą. Dėl atsisakymo tenkinti prašymą gali būti paduotas skundas ikiteisminio tyrimo teisėjui, kurio sprendimas yra galutinis.

Pateikimas. Vadovaujantis BPK 98 straipsniu „įtariamasis, kaltinamasis, atstovas pagal įstatymą, gynėjas, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, jų atstovai, taip pat bet koks fizinis ar juridinis asmuo gali savo iniciatyva pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti“.³⁹ Šiame straipsnyje įtvirtinta teisė pateikti duomenis proceso dalyviams bei byloje nedalyvaujantiems asmenims. Reikšmingų tyrimui duomenų pateikimas atspindi pasyvų duomenų rinkimo būdą.

BPK 98 straipsnio nustatyta tvarka pateikti duomenys baudžiamajame procese turi tokią pačią reikšmę ir gali būti teismo pripažinti įrodymais ta pačia tvarka kaip ir duomenys, surinkti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro.

Fiksavimas. Reikšmingų tyrimui ir bylos nagrinėjimui duomenų fiksavimas – paskutinė šio įrodinėjimo proceso etapo dalis. Duomenų fiksavimo tvarka šiek tiek priklauso nuo to, koku būdu duomenys buvo gauti. Atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus, tokius kaip apklausas, akistatas, parodymų patikrinimus, apžiūras, yra rašomas protokolas. Protokole užfiksuojami šių ikiteisminio tyrimo veiksmų metu gauti duomenys.

Įrodinėjimo procese su nusikalstamu įvykiu susiję tikrovės reiškiniai dažnai būna tokie sudėtingi ir saviti, kad siekiant juos iširti ir panaudoti įrodinėjimo procese būtina pasitelkti žinias iš įvairių žmogiškosios veiklos sferų. Tokios žinios baudžiamajame procese vadinamos specialiosiomis žiniomis. Specialiosios žinios – „tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios, įgytos išsilavinimo, specialaus studijavimo arba profesinės veiklos dėka, naudojamos gauti įrodomąją arba kitą informaciją, būtiną nusikaltimui iširti.“⁴⁰

³⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

⁴⁰ JUŠKEVIČIŪTĖ, J. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. – Vilnius, 1998.

Jei renkant duomenis (įrodymus) būtina panaudoti specialias žinias, specialistui gali būti pavedama atlikti objektų tyrimą arba skiriama ekspertizė. Specialistas, atlikęs objektų tyrimą, pateikia išvadą, kuri surašoma kaip atskiras dokumentas arba įrašoma į tyrimo veiksmo protokolą (jei objektų tyrimas atliekamas darant kitą veiksmą, pavyzdžiui, apžiūrą). Ekspertas, atlikęs ekspertizę, surašo ekspertizės aktą.

Pavyzdžiui, prof. E. Palskys vertino specialisto išvadą baudžiamajame procese kaip „kompleksinio įrodomosios informacijos kaupimo baudžiamojoje byloje principo garantiją“.⁴¹

Mokslininkų darbuose pažymima, kad „teismo ekspertizė - tai baudžiamajai bylai svarbių klausimų, reikalaujančių specialiųjų žinių, tyrimas ir sprendimas, atliekamas remiantis pateikta bylos medžiaga, pritaikant atitinkamos srities specialiąsias žinias, laikantis procesinių reikalavimų“⁴². Teismo ekspertizės išvada yra viena iš „labiausiai paplitusių procesinių specialiųjų žinių panaudojimo formų“, kadangi tai galutinis ekspertinio tyrimo rezultatas, t. y. „eksperto motyvuotas atsakymas, pagrįstas vidiniu įsitikinimu, į pateiktus klausimus, jo gautas visapusiškai, išsamiai ir objektyviai ištyrus turėtą medžiagą taikant atitinkamos srities tyrimo metodus ir technologijas“.⁴³

Kai pasitelkiamas specialistas ar ekspertas, taip pat vyksta duomenų rinkimas. Ikiteisminio tyrimo subjektai (BPK 164 straipsnis)⁴⁴ šiais atvejais paskiria ekspertizę ar tik duoda pavedimą atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą (specialistui - ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnui - specialus pavedimas raštu neduodamas). Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo subjektai tik imasi iniciatyvos, kad bylai reikšmingi duomenys būtų gauti, o pačius duomenis „sukuria“ specialistas ar ekspertas. Ir tokioje situacijoje ikiteisminio tyrimo subjektų veikla laikytina duomenų rinkimu.

Ekspertizės skyrimas ir pavedimo specialistui davimas yra tyrimo veiksmai, atliekami siekiant ne tik nustatyti reikšmingus duomenis, bet ir tiesą byloje.

Specialisto ir eksperto funkcija yra padėti nustatyti tiesą byloje, bet jie patys savo iniciatyva įrodinėjimo procese kaip duomenų rinkėjai nedalyvauja. Tam tikra išimtis yra atvejai, kai specialistas padeda ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui atlikti tam tikrus veiksmus, nors ir šiais atvejais specialisto funkcijos yra tik pagalbinės (kadangi nei specialistas, nei ekspertas patys nerenka duomenų ar įrodymų), arba kai ekspertas atsako į klausimus, kurie jam nebuvo pateikti. Ekspertas, darydamas ekspertizę nustatęs reikšmės

⁴¹ PALSKEYS, E. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990-1994 metais* // LPA mokslo darbai. 1995. T.IV, p.99.

⁴² JUODKAITĖ, G. *Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija*. //Jurisprudencija. 1999. T.11(3), p. 98.

⁴³ JUODKAITĖ, G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas* // Teisė. 1998. Nr.32, p. 77 - 78.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

bylai turinčių aplinkybių, dėl kurių jam nebuvo pateikta klausimų, turi teisę nurodyti jas ekspertizės akte (BPK 286 straipsnio 4 dalis).⁴⁵

Kai duomenys renkami taikant procesines prievartos priemones, t. y. atliekant kratas, poėmius, kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir kt., šių priemonių taikymo rezultatai nurodomi protokole. Dėl procesinės prievartos priemonės taikymo turi būti priimta ikiteisminio teisėjo nutartis arba prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas. Nesant tokios nutarties ar nutarimo procesinės prievartos priemonės taikymas negali būti teisėtas, o gauti duomenys taikant tokią priemonę negali būti teisme pripažinti įrodymais.

Išreikalauti daiktai ir dokumentai (BPK 97 straipsnis) pridedami prie ikiteisminio tyrimo medžiagos, o teismo proceso metu - prie baudžiamosios bylos. Išreikalauti daiktai paprastai turi būti apžiūrėti, ikiteisminio tyrimo metu surašant apžiūros protokolą. Prireikus gali būti rašomas ir dokumento apžiūros protokolas.

Dėl proceso dalyvių ir kitų asmenų pateiktų daiktų ir dokumentų ikiteisminio tyrimo metu surašomas daikto ar dokumento pateikimo protokolas. Jei daiktas ar dokumentas pateikiamas teismo proceso metu, tai užfiksuojama teisiamojo posėdžio protokole.

Priklausomai nuo to, kokie duomenys yra renkami, kinta ir fiksavimo prasmė bei paskirtis. Fiksuojant apklausų metu gaunamus parodymus, apklausos protokole yra nurodomi reikšmingi duomenys. Tačiau jei kratos protokole yra nurodoma, kad atliekant kratą rastas reikšmingas tyrimui ir bylos nagrinėjimui dokumentas, užfiksuojamos tik reikšmingų duomenų gavimo aplinkybės. Reikšmingi duomenys tokiu atveju yra dokumento turinys. Kratos protokolas (kaip ir nutartis, kuria buvo leista atlikti kratą) bus reikalingas sprendžiant įrodymų leistinumą klausimą, tačiau teismo išvados bus grindžiamos (pirmiausia) ne protokolu, o dokumento turiniu.

Darytina išvada, kad pirmąjį įrodinėjimo proceso etapą sudarantys veiksmai: duomenų rinkimas, pateikimas, fiksavimas neišskiriami į atskirus etapus praktiškai vien todėl, kad šie veiksmai glaudžiai tarpusavyje susiję ir viskas daroma kartu. Nuo šių atliktų veiksmų kokybės didžia dalimi priklauso tiesos nustatymas byloje.

Antrasis įrodinėjimo proceso etapas - tai surinktų ar pateiktų duomenų išankstinis patikrinimas ikiteisminio tyrimo metu.

Ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui bei prokurorui pateiktus daiktus, dokumentus ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras privalo patikrinti, t. y. turi būti tikrinama, ar turimi duomenys teismo proceso metu galėtų

⁴⁵ *Cit. op.* 44.

būti pripažinti įrodymais. Be to, turi būti žiūrima, kokios išvados remiantis šiais duomenimis gali būti grindžiamos.

Patikrinimas. BPK nustato tik vienos rūšies duomenų - parodymų - patikrinimo būdus. Parodymai gali būti patikrinami atliekant parodymą atpažinti (BPK 191 - 195 straipsniai), parodymų patikrinimą vietoje (BPK 196 straipsnis) ir eksperimentą (BPK 197 straipsnis). Tai, kad BPK numato parodymų patikrinimo veiksmus, nereiškia, jog šie veiksmai visais atvejais turi būti atliekami užfiksavus kokio nors asmens parodymus. Parodymas atpažinti, parodymų patikrinimas vietoje ir eksperimentas atliekami tais atvejais, kai taip nusprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras. Vienais atvejais parodymų patikrinimo veiksmai gali būti iš viso neatliekami, kitais atvejais tam tikro asmens parodymai gali būti tikrinami visais trimis nurodytais būdais. Taikyti ar ne šiuos parodymų patikrinimo būdus nusprendžiama atsižvelgiant į daugelį veiksnių, pavyzdžiui, parodymų turinį, jų ryšį su kitais bylos duomenimis, parodymus davusiojo asmenybę ir pan.

Kitų duomenų patikrinimo būdų, kaip atskirų proceso veiksnių, BPK nenumato. Tačiau duomenų patikrinimas - ne tiek proceso veiksnių atlikimas, kiek mąstomoji veikla, kurios metu vadovaujantis logikos, socialinio pažinimo dėsniais apžvelgiami atliekant ikiteisminį tyrimą pasiekti rezultatai. Duomenų patikrinimas šiuo aspektu yra nuolatinė veikla, kurios objektas yra visi proceso metu gauti duomenys.

Iš vieno šaltinio gauti duomenys tikrinami keletą kartų - patikrinimas atliekamas gavus naujų duomenų, po to kartojamas gavus naujos informacijos, susijusios su naujais ir anksčiau užfiksuotais duomenimis. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras duomenis patikrina atsižvelgdami į tam tikrų duomenų gavimo (užfiksavimo) aplinkybes, informacijos šaltinio patikimumą, į duomenų ryšį su nagrinėjimo dalyku, į byloje surinktų duomenų visumą ir kt. Bendri duomenų patikrinimo metodai tinka ir parodymams patikrinti. Tai reiškia, kad duomenys turi būti patikrinti leistinumą, liečiamumą (sąsajumą) ir patikimumo aspektais.

Jei šio patikrinimo metu nustatoma, kad tam tikri duomenys teismo proceso metu negalės būti pripažinti įrodymais, prokuroras gali nuspręsti tokių duomenų (dalies ikiteisminio tyrimo medžiagos) neperduoti teismui (BPK 220 straipsnio 2 dalis). Tačiau prokuroras neturi teisės neperduoti teismui medžiagos, kuri buvo surinkta įtariamojo, gynėjo ar nukentėjusiojo iniciatyva. Neteikti teismui šios medžiagos prokuroras neturi teisės net ir akivaizdžiai žinodamas, kad šioje medžiagoje esantys duomenys negali būti teisme pripažinti įrodymais. Prokuroras negali varžyti proceso dalyvių teisių, neleisdamas

jiems teismo proceso metu remtis medžiaga, kuri, proceso dalyvių manymu, bylai yra svarbi.

Baudžiamajame procese duomenys įrodymais gali būti laikomi tik tuo atveju, kai yra susiję su aplinkybėmis, kurias nagrinėjamoje byloje būtina įrodyti. Baudžiamoji byla neturi būti perkrauta informacija, nenaudinga sprendžiant baudžiamojo proceso metu būtinus spręsti klausimus. Teigiama, kad įrodymais gali būti laikomi tik tokie duomenys, kurie padeda nustatyti bent vieną bylai reikšmingą aplinkybę. Tačiau įrodymu gali būti ne tik duomenys, tiesiogiai patvirtinantys ar paneigiantys reikšmingą aplinkybę, bet ir duomenys, padedantys nustatyti tarpinius faktus, patikrinti kitus įrodymus, patvirtinti arba paneigti tiriamas versijas. Duomenų tikrinimo metu taip pat nustatinėjama tiesa.

Todėl įrodinėjimo procese svarbu išsiaiškinti įrodinėjimo ribas. Šis klausimas iš esmės susijęs su įrodymų pakankamumo problema. Praktiškai kiekvienoje byloje įrodymų pakankamumo klausimas, t. y. kiek įrodymų užtenka, kad nustatyti tiesą, išsprendžiamas individualiai. Įrodinėjama turi būti iki tos ribos, kol dėl tam tikro fakto buvimo (ar nebuvimo) neliks rimtų abejonų. Autorė minėjo, kad įrodinėjama turi būti neapkraunant bylos kelis kartus pasikartojančiais duomenimis. Kita vertus, bet kurias abejones, kylančias dėl tam tikrų reikšmingų bylai aplinkybių, yra būtina stengtis pašalinti. Įrodinėjimo procese, šalinant bet kurias abejones, kylančias dėl tam tikrų reikšmingų bylai aplinkybių buvimo (nebuvo), atsiskleidžia tokių mokslų, kaip kriminalistika, teismo medicina, teismo psichiatrija, logika, psichologija ir kt. galimybės padedant nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje.

Didžiausią reikšmę turi kriminalistinės versijos - faktiniais duomenimis pagrįstos nusikaltimo arba atskirų jo aplinkybių prielaidos, kuriomis remiantis aiškinama bylai reikšmingų faktų, duomenų kilmė bei jų tarpusavio ryšiai ir nustatoma tiesa byloje. Savo logine prigimtimi versija labai panaši į hipotezę, tačiau hipotezės kuriamos kokiems nors stambiais, reikšmingiems gamtos ar visuomenės reiškiniams, jų dėsningumas, o versijos, tarp jų ir tyrimo, keliamos dėl konkrečių įvykių ar faktų. Savo logine struktūra ir pažintine verte tyrimo versijos iš esmės nesiskiria nuo hipotezių. Versijos yra tyrimo planavimo pagrindas, nustato tyrimo kryptį, sąlygoja klausimus, kuriuos reikia išaiškinti ikiteisminio tyrimo byloje. Kriminalistinėje literatūroje išskiriami kriminalistinių versijų pagrindiniai bruožai:

- a) kriminalistinės versijos keliamos ir taikomos specifinėje praktikos srityje - tiriant nusikalstamas veikas;
- b) kriminalistinės versijos turinį sudaro bylai reikšmingi faktai ir aplinkybės.

Specifiniai versijų tikrinimo būdai - įstatyme nustatyta tvarka renkant ikiteisminio tyrimo medžiagoje reikšmingus duomenis. Versijų tikrinimo metu nusikalstamos veikos tyrėjas gali susidurti su nusikalstamos veikos tyrimo rezultatais suinteresuotų asmenų pasipriešinimu. Akivaizdžiu kliudymu atskleisti tiesą.

Versijų iškėlimo pagrindai – tie faktiniai duomenys, kuriuos bylos tyrimo procese surenka tyrimą atliekantis pareigūnas. Daugiausia duomenų gaunama iš procesinių šaltinių darant įvairius procesinius veiksmus, oficialiai gaunant dokumentus ir kitą medžiagą iš organizacijų, pareigūnų, asmenų ir pan.

Versijų iškėlimas, jų konstravimas – sudėtinga protinė veikla. Čia plačiai naudojami loginiai mąstymo būdai bei formos. Planuojant bylos tyrimą, reikia iškelti ne vieną, o visas realiai galimas tomis sąlygomis versijas tiek, kiek galima pateikti tikėtinų tiriamojo įvykio ir jo aplinkybių paaiškinimų. Iškeltos versijos turi būti objektyviai galimos prielaidos, turi būti nors iš dalies tikėtinos. Po to labai svarbu tinkamai realizuoti versijų patikrinimą.

Pirmiausia versijos tiriamos loginiu būdu. Iš jų pagal dedukcinį metodą išvedami ir analizuojami visi realiai galimi sekmenys. Jie turi būti logiškai susiję ir neprieštarauti vienas kitam. Juos patvirtinus byloje surinkta faktine medžiaga, versija pripažįstama teisinga. Jei išvados, padarytos remiantis versija prieštarauja faktams, versija keičiama arba atmetama.

Loginės versijų patikrinimo taisyklės papildomos taktinėmis. Pagrindinės yra šios:

- 1) visos tyrimo plane numatytos versijos turi būti tikrinamos lygiagrečiai, vienu metu;
- 2) tikrindamas versijas ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi būti kiek įmanoma objektyvus, bešališkas;
- 3) tikrinant versijas turi būti gauti atsakymai į visus klausimus, sudarančius versijos turinį;
- 4) versijų tikrinimas baigiamas tik tada, kai viena iš jų pasitvirtina, o kitos atkrenta arba paneigiamos.

Įrodinėjimo procese turi būti atlikti visi būtini ir galimi tyrimo veiksmai, surinkti visi duomenys, reikšmingi tyrimo atlikimui. Įrodymų turi būti tiek, kad asmuo būtų pripažintas kaltu, kitaip nuosprendis bus nepagrįstas. Teismas turi pasakyti, kad tai aplinkybei tirti įrodymų pakanka. BPK neįmanoma nustatyti, kiek ir kokių rūšių įrodymų turi būti, kad galėtų būti daroma išvada, jog įvykdyta nusikalstama veika, kad asmuo kaltas tos veikos padarymu ir pan. BPK apie įrodymų pakankamumą yra įtvirtinta tik viena konkreti taisyklė - BPK 301 straipsnio 2 dalyje, kad “apkaltinamasis nuosprendis

negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusių ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai”⁴⁶. Ši taisyklė reiškia, kad nukentėjusių ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų nepakanka pripažinti asmenį kaltu nusikalstamos veikos padarymu ir teigti, kad tiesa byloje nustatyta. Tai galima padaryti be minėtų parodymų tik byloje esant ir kitokių kaltinančių įrodymų.

Autorės minėtas įrodymų pakankamumo reikalavimas reiškia, kad baudžiamajame procese neturi būti įrodinėjama iki begalybės. Byloje turi būti panaudojami visi reikiami įrodinėjimo būdai, bet nėra būtina atlikti visus įmanomus veiksmus, kurių atlikimas kokybiškų naujų rezultatų negali duoti.

Tam tikra aplinkybė (faktas) laikoma įrodyta, kai ištirtų įrodymų visuma rodo, kad tos aplinkybės buvimas yra neabejotinas. Nebūtina siekti surinkti visus įmanomus įrodymus, jei nėra pagrindo manyti, kad panaudojant naujas įrodinėjimo priemones galėtų būti gauti kitokias išvadas galintys pagrįsti duomenys. Pavyzdžiui, nėra būtina apklausti tūkstantį žmonių, mačiusių tą patį nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo įvykį. Tam tikros veikos buvimas turi būti laikomas įrodytu, jei iš esmės sutampanti informacija būtų gauta iš kelių ar keliolikos arčiausiai buvusių ir (ar) geriausiai tą veiką mačiusių (suvokusių) liudytojų. Tokioje situacijoje gali būti daroma išvada, kad pakanka tam tikrą aplinkybę patvirtinančių įrodymų. Paprastai be liudytojų parodymų tokioje byloje turėtų būti ir kitokių įrodymų: dokumentų, daiktų ir kt.

Ikiteisminio tyrimo metu duomenis renka ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras, tačiau vykstant teismo procesui duomenis taip pat renka ir bylą savo žinioje turintis teismas. Teismas, turėdamas teisę aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese, gali išreikalauti daiktus ir dokumentus, kviesti apklausai liudytojus, skirti ekspertizes ir pan.

Pagal BPK 98 straipsnį daiktai ir dokumentai gali būti pateikiami tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek bylą nagrinėjant teisme.

Teisingumą vykdo tik teismas - tai konstitucinis principas.

Baudžiamąsias bylas nagrinėja tik teismai ir tik teismai taiko baudžiamąsias sankcijas.

Principo, kad teisingumą vykdo tik teismas, esmė:

- 1) teismas turi išimtinę teisę konstatuoti, kad padaryta nusikalstama veika;
- 2) jei yra nusikalstama veika, teisme aiškinamasi kas ją padarė;

⁴⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

3) bausmę skiria tik teismas, niekas kitas.

Ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis apie tai, kas yra svarbu byloje, prokuroras atsineša į teismą. Duomenis įrodymais pripažįsta teismas. Tačiau teismas tik tada pasisako, kad prokuroro atsinešti duomenys yra įrodymai, kai tą bylą išnagrinėja.

Teismas gali pripažinti tik tuos, kurie atitinka 2 savybes būtinas įrodymams:

- a) įrodymų leistinumą;
- b) įrodymų sąsajumą (liečiamumą).

Pačiame BPK įrodymų leistinumą ir įrodymų sąsajumą (liečiamumą) sąvokų nerasime, tik jų turinys atskleidžiamas.

Sąsajumas (liečiamumas)(BPK 20 straipsnio 3 dalis) - tik tokie duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai. Duomenys, kuriais remdamiesi mes nustatome, kad buvo padaryta nusikalstama veika, kas ją padarė.

Leistinumą (BPK 20straipsnio 1dalis) - tik įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Jei nėra įstatymo, kuris numato informacijos gavimo būdą, tai tokia informacija nebus įrodymas. Turi būti atrama įstatyme. Turi būti norma, numatanti gavimą.

Praktiškai visi duomenys turi būti gaunami teisėtais būdais ir tik gauti teisėtais būdais pateikiami teismui.

Įrodinėjimo priemonių leistinumą yra numatytas ir CPK (177 straipsnio 4 dalyje), kad bylos aplinkybės, kurios pagal įstatymus turi būti patvirtintos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtintos jokiais kitomis įrodinėjimo priemonėmis. Šios bendro pobūdžio normos taikymo konkrečius atvejus numato specialiosios CPK ir materialinės teisės normos. Pavyzdžiui, pagal CPK 466 ir 469 straipsnių nuostatas asmens psichinei būsenai nustatyti būtina teismo psichiatrijos eksperto išvada; bylose dėl daikto valdymo pažeidimų pašalinimo registruotiniams daiktams būtini duomenys iš viešojo registro; pagal 1997 m. liepos 1 d. „Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga“ laikinojo įstatymo Nr. VII - 366 2 straipsnio 8 dalyje ir 1999 m. gruodžio 23 d. „Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo“ įstatymo Nr. VIII - 1509 (2003 m. lapkričio 11 d. įstatymo Nr. IX - 1819 redakcija) 3 straipsnio 3 dalyje numatyta privaloma medicininės socialinės ekspertizės komisijos išvada darbuotojo darbingumo netekimo dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar susirgimo profesine liga procentui nustatyti ir kt.⁴⁷

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 51 „Nutarimas dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ 2004 m. gruodžio 30 d. // www.lai.lt.

Autorė šios darbo dalies pradžioje minėjo, kad įrodinėjimo procesas teisme vyksta dviem etapais. Darytina išvada, kad teisme įtvirtinamas pagrindinis ir svarbiausias įrodinėjimo proceso tikslas – tiesa.

Pirmasis etapas - tai surinktų, pateiktų ar teismo išreikalautų duomenų tyrimas teismo proceso metu.

Įrodymais šie duomenys gali virsti tik juos ištyrus rungimosi principu vykstančiame pirmosios instancijos teismo teisiamajame posėdyje. Teisme duomenys tikrinami BPK 271 - 292 straipsniuose nustatyta tvarka. Pagal šiuose straipsniuose numatytas taisyklės eilės tvarka turi būti ištiriami visi duomenys, kuriuos teismas potencialiai gali pripažinti įrodymais. Teismas privalo visus duomenis ištirti tiesiogiai, tyrimas turi vykti žodžiu (BPK 242 straipsnis). Teismas tiriant duomenis turi būti aktyvus, išsiaiškinti visą reikiamą informaciją, reikalingą nuspręsti, ar tam tikri duomenys gali būti laikomi įrodymais ir kokios išvados tais duomenimis - įrodymais - remiantis gali būti daromos.

Prokuroro ir proceso dalyvių teisės duomenų tyrimo procese negali būti varžomos. Paaikšėjus, kad pirmosios instancijos teisme kuris nors iš proceso dalyvių neturėjo galimybės pareikšti nuomonę dėl tam tikrų duomenų, gali kilti klausimas dėl pirmosios instancijos teisme priimto sprendimo (nuosprendžio ar nutarties) teisėtumo ir pagrįstumo.

Tinkamai atliktas duomenų tyrimas bei šio tyrimo rezultatų analizavimas bylos nagrinėjimo teisme dalyvių baigiamosiose kalbose sudaro teismui sąlygas atlikti ištirtų duomenų įvertinimą.

Antrasis etapas - duomenų pripažinimas įrodymais ir įrodymų vertinimas.

Tai baigiamasis įrodinėjimo proceso etapas, kuris vyksta teisme. Po baigiamųjų kalbų ir kaltinamojo paskutinio žodžio į pasitarimų kambarį išėjęs teismas turi:

- 1) nuspręsti, kurie iš teisiamajame posėdyje tirtų duomenų pripažintini įrodymais;
- 2) šiuos įrodymus įvertinti ir jais pagrįsti teismo išvadas.

Įrodymų vertinimas, kaip ir tikrinimas, yra logikos dėsniais grindžiama mąstomoji veikla. BPK 20 straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad “teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu”⁴⁸.

Vidinis įsitikinimas nereiškia, kad teisėjas įrodymus gali vertinti bet kaip. Vidinis įsitikinimas negali priklausyti nuo teisėjo nuotaikos, atsitiktinumų, vidinės nuojautos, intuicijos, siekio vertinti įrodymus pagal savo asmeniškus norus ir pan. Teisėjo vidinis

⁴⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

įsitikinimas susiformuoja jam pačiam kruopščiai išnagrinėjus ir atskirai patikrinus iš kiekvieno šaltinio gaunamą informaciją, palyginus ją su informacija, gaunama iš kitų šaltinių. Būtina vidinio įsitikinimo objektyvumo sąlyga yra įrodymus vertinančio teisėjo nepriklausomumas ir nešališkumas vykdant jam pavestą procesinę funkciją. Niekas teisėjui negali nurodyti ar bandyti daryti įtaką, kaip jis turi vertinti įrodymus.

Reikalavimas vadovautis įstatymu reiškia, kad vidinis įsitikinimas turi formuotis neignoruoiant procesinių taisyklių bei materialiujų teisės normų. Šio reikalavimo laikymasis turi užtikrinti, kad sprendimą baudžiamojoje byloje nulemtų tik neabejotinai patikima, teisėtais būdais gauta informacija. Įrodymus teismas vertina laisvai. Jokie teismui pateikiami duomenys neturi pirmenybės prieš kitus duomenis ar iš anksto nustatytos galios, lemiančios tam tikro sprendimo priėmimą. Nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas ir visi įrodymai turi būti įvertinami bendra tvarka.

Teismo išvados daromos, kai tam tikrai išvadai pagrįsti pakanka įrodymų.

Teismo sprendimas turi būti grindžiamas patikimais įrodymais.

Tam tikri duomenys, kurie yra leistini ir susiję su bylos aplinkybėmis, teismo gali būti pripažinti nepatikimais, neturinčiais įrodomosios vertės. Pavyzdžiui, liudytojas gali klysti ir neteisingai prisiminti įvykio aplinkybes; gali paaiškėti, jog ekspertizės aktas ar specialisto išvada gali būti surašyti pritaikius abejotinas tyrimų metodikas ir pan. Tokie duomenys, jei jie atitinka leistinumo ir liečiamumo (sąsajumo) reikalavimus, formaliai bus įrodymai, bet dėl šių įrodymų nepatikimumo teismas jais negalės grįsti daromų išvadų.

Tiesos nustatymas negali būti paremtas nepatikimais ir abejotinais įrodymais. Teismo sprendime (nuosprendyje ar nutartyje) turi būti privalomai nurodoma, dėl kokių priežasčių tam tikri duomenys laikomi nepatikimais, neturinčiais įrodomosios galios.

Apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimtas tik tuomet, kai pakanka patikimų kaltės įrodymų. Apkaltinamajame nuosprendyje negali būti rašoma, kad tikėtina arba kad nepaneigta tikimybė, jog kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką.

Išteisinamajame nuosprendyje galimos, pavyzdžiui, ir tokios formuluotės, jog tikėtina, kad kaltinamojo nurodytos aplinkybės iš tikrųjų buvo. Nesant pakankamai įrodymų, kuriais remiantis galėtų būti daroma išvada apie kaltinamojo kaltę, turi būti daroma išvada apie kaltinamojo nekaltumą.

Bylos nagrinėjimo teisme varomoji jėga yra prokuroro palaikomas kaltinimas (privataus kaltinimo bylos yra išimtis). Bylos nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme gali vykti tik tuo atveju, jei prokuroras yra pasiryžęs proceso metu įrodyti, kad kaltinamajame akte suformuluoti kaltinimai yra pagrįsti. Autorės nuomone, prokuroras

turi būti įsitikinęs, kad tiesa byloje nustatyta ir kaltinimai yra pagrįsti. Pirmiausia prokuroras, nepamiršdamas būti objektyvus, turi siekti, kad teismui būtų pateikta pakankamai patikimų duomenų, kuriuos teismas galėtų pripažinti įrodančiais kaltinamojo kaltumą. Tuo atveju, kai prokuroro pateiktų ir kitų teismo posėdyje iširtų duomenų nepakanka kaltinamojo kaltumui konstatuoti, byloje sprendimas vis tiek turi būti priimamas. Čia galimos dvi situacijos:

1) teismo proceso metu nustatoma, kad yra akivaizdu, jog kaltinamasis negalėjo padaryti veikos, kurios padarymu jis buvo kaltinamas, nes nusikalstama veika arba iš viso nebuvo padaryta, arba jei buvo padaryta, tai kaltinamasis negalėjo jos padaryti;

2) teismo proceso metu nustatoma, kad nepakanka kaltinamojo kaltės įrodymų. Abiem atvejais bus priimamas išteisinamasis nuosprendis (BPK 303 straipsnio 5 dalis).

Pirmuoju atveju įrodinėjimo procesas teisme vyksta, kad jo metu tam tikros aplinkybės būtų įrodytos ir priimtas išteisinamasis nuosprendis, kai asmuo nekaltas.

Antruoju atveju susiklosto šiek tiek paradoksali situacija - nuosprendis priimamas dėl to, kad kažkas neįrodyta, kad nėra pakankamai įrodymų, leidžiančių padaryti išvadą apie kaltinamojo kaltumą.

Nekaltumo prezumpcijos požiūriu abiem atvejais kaltinamojo padėtis lieka tokia pati. Kaltinamasis ir jo gynėjas neturi įrodinėjimo pareigos ir dėl to, kad jie nepateikia teisinančių įrodymų, jokių neigiamų padarinių kaltinamajam kilti negali. Kaltumo neįrodymo atveju nepakanka įrodymų, leidžiančių kaltinamąjį laikyti kaltu, todėl būtina jį laikyti nekaltu.

Vykstant procesui pirmosios instancijos teisme, visi teismui pateikti duomenys turi būti išsamiai iširti. Bet kokių duomenų, gautų ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atliekamais veiksmais, įrodomoji reikšmė vertinama kaip paprasti duomenys ar informacija, ir tik teisme paaiškės, kurie duomenys taps įrodymais. Teismo iširtais duomenimis, kurie pripažinti įrodymais, teismas remiasi formuluodamas išvadas nuosprendyje.

Iš autorės atliktos kelių nuosprendžių analizės darytina išvada, kad teismai nevienodai atskleidžia įrodymus nuosprendyje.

Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo nuosprendyje 2005 m. balandžio 12 d. yra įvardinti asmenys (asmenų vardai, pavardės, asmens kodai, gimimo datos, gimimo vietos, tautybė, pilietybė, išsilavinimas, ar dirbantys, šeiminė padėtis, gyvenamoji vieta, ankstesni teistumai), kurių atžvilgiu išnagrinėta baudžiamoji byla, taip pat ką nustatė

teismas išnagrinėjęs bylą: įvardinta nusikalstama veika, kurią šie asmenys padarė, veikos padarymo aplinkybės. Įdomiausia šiame nuosprendyje tai, kad neįvardinti ištirti įrodymai, o iš karto rašoma „vadovaudamasis LR BPK 297, 298, 301 – 306, teismas nusprendžia J. K. ir D. G. pripažinti kaltais“⁴⁹.

Ta pati byla buvo nagrinėta Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos apeliacine tvarka pagal nuteistųjų apeliacinius skundus. Kolegija, išnagrinėjusi baudžiamąją bylą, konstatavo, kad „sutinka su pirmosios instancijos teismo išvada, kad nuteistieji veikė vieninga tyčia <...> teisingai įvertino nukentėjusiojo J. R. parodymus <...> ir J. K. apeliacinį skundą atmesti“.⁵⁰ Kolegija pakeitė nuosprendį tik dėl D. G. Jam skirta bausmė pakeista.

Iš pateikto pavyzdžio matyti, kad pirmosios instancijos teismo nuosprendyje nėra pateiktos ištirtų įrodymų analizės.

Tuo tarpu kitų nuosprendžių analizė parodė, kad teismai išsamiau aprašė nuosprendyje kas nustatyta teismo nagrinėjimo metu. Nagrinėtuose nuosprendžiuose įrodymais pripažinti liudytojų parodymai, įvykio vietos apžiūros metu užfiksuotos aplinkybės, specialisto išvados, kaltinamųjų parodymai, parodymų patikrinimai vietoje, parodymai atpažinti, konstatuojant, kad kaltinamųjų kaltė pilnai įrodyta teismo nagrinėjimo metu ištirtais įrodymais.⁵¹

Autorės nuomone, tikslinga teismų nuosprendžiuose konstatuoti, kokie įrodymai ištirti teismo nagrinėjimo metu ir, kad būtent šiais ištirtais įrodymais kaltinamųjų kaltė pilnai įrodyta.

Pačios bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo, o kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui (BPK 7 straipsnio 1-2 dalys).⁵²

Kokios aplinkybės laikomos reikšmingomis bylai, įstatymai tiesiogiai ir aiškiai nenustato. Tai, kas konkrečiai turi būti įrodinėjama tam tikroje byloje, priklauso tik nuo toje byloje sprendžiamų klausimų. Tačiau pagrindinius klausimus (kaltės bei bausmės, nustatymo, ar nusikalstama veika tikrai iš viso buvo padaryta), baudžiamąją bylą

⁴⁹ *Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo nuosprendis* baudžiamosiose bylose Nr. 1 00236 – 88/ 05.

⁵⁰ *Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis* baudžiamosiose bylose Nr. 1A – 637/ 2005.

⁵¹ *Panevėžio miesto apylinkės teismo nuosprendžiai* baudžiamosiose bylose Nr. N1 – 298 – 591- 2005. // Nr. 1 – 731 – 738/005. // Nr. 1 – 516 - 17 – 2003. // Nr. 1 226 – 389/ 2006.

⁵² *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341.

nagrinėjantis teismas turi spręsti visada, todėl kiekvienoje byloje reikšmingomis (įrodinėtinomis) aplinkybėmis laikomos:

- 1) veikos padarymo aplinkybės (vieta, laikas, būdas ir kt.);
- 2) baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens kaltę įrodančios ar paneigiančios aplinkybės;
- 3) atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės;
- 4) aplinkybės, į kurias turi būti atsižvelgiama skiriant bausmę ar poveikio priemonę;
- 5) aplinkybės, pagal kurias nustatinėjamas nusikalstama veika padarytos žalos dydis ir kitos aplinkybės, turinčios reikšmės priimant teisėtą ir pagrįstą sprendimą.

Tuo tarpu civilinėse bylose įrodinėjimo dalyką - reikšmingas sprendžiamai bylai aplinkybes sudaro:

- 1) materialinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia arba pasibaigia ginčo šalių teisės ir pareigos;
- 2) įrodomieji faktai, t.y. įstatymuose nurodyti faktai, kurių pagrindu teismas daro išvadą apie reikšmingų ginčo (bylos) aplinkybių egzistavimą;
- 3) procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia arba pasibaigia procesiniai teisiniai santykiai.

Administracinėse bylose įrodinėjimo dalyką sudaro:

- 1) visi faktiniai duomenys, priimti bylą nagrinėjančio teismo;
- 2) faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybės, pagrindžiančios proceso šalių reikalavimus bei atsikirtimus;
- 3) ir kitokios aplinkybės, turinčios reikšmės bylai teisingai išspręsti, kuriomis remiantis teismas konstatuoja, kad nėra aplinkybių, pagrindžiančių proceso šalių reikalavimus bei atsikirtimus.

Pačios teisės normos turinys, jos aiškinimas ir taikymas paprastai civiliniame procese nėra įrodinėjimo dalykas, tačiau tam tikrais atvejais įrodinėjimo dalyko civilinėje byloje sudedamąja dalimi tampa užsienio teisės normos bei šių normų aiškinimo ir taikymo aktai. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos CK 1.12 straipsnio 2 dalį ginčiuose iš tarptautinį elementą turinčių teisinių santykių, jeigu užsienio teisės taikymą numato šalių susitarimas, visus su taikomos užsienio teisės turiniu susijusius įrodymus, tarp jų ir tos teisės aiškinimą, jos taikymo praktiką ir doktriną atitinkamoje užsienio valstybėje, pateikia ginčo šalis, kuri remiasi užsienio teise.

Baudžiamojoje teisėje taip pat yra bendro pobūdžio normų, kurių taikymo konkrečius atvejus numato specialiosios BPK ir materialinės teisės normos. Pavyzdžiui, pagal BPK 141 straipsnio nuostatas, jeigu tiriant ar nagrinėjant baudžiamąją bylą prireikia įtariamajam daryti teismo medicinos ar teismo psichiatrijos ekspertizę, įtariamasis ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi gali būti atiduotas į ekspertizės įstaigą ir laikomas ten iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui arba teismui. Tai viena iš griežčiausių procesinių prievartos priemonių. Ši procesinės prievartos priemonė dažniausiai taikoma, kai iškyla klausimas dėl įtariamojo ar kaltinamojo pakaltinamumo ir būtina atlikti psichiatrinę teismo ekspertizę.

Administracinėje byloje jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios. Teismas įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu, taip pat teisingumo ir protingumo kriterijais.

Įrodinėjimo procesas yra sudėtinga veikla, siekiant nustatyti tiesą byloje. Įrodinėjimo procesas ne visais atvejais baigiamas bylos perdavimu į teismą (kaltinamuoju aktu, baudžiamuoju įsakymu, pagreitinto proceso tvarka). Įrodinėjimo procesas gali būti baigtas ir ikiteisminio tyrimo stadijoje, prokurorui priėmus sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą.

Tai akivaizdžiai parodo atlikta nusikalstamų veikų analizė Panevėžio mieste, iš kurios matyti kiek ir kokių nusikalstamų veikų buvo tirta, kiek išaiškinta ir perduota į teismą teisingumo vykdymui.

Lyginant 2001 metus su 2002 metais, matome, kad 2002 metais Panevėžio mieste buvo užregistruoti 956 sunkūs kriminaliniai nusikaltimai, 2001 metais - 708. 2002 metais išaiškinta 28,1 proc. šių nusikaltimų, 2001 metais - 29,7 proc.

Smurtiniai nusikaltimai sudarė 21 proc. kriminalinių nusikaltimų.

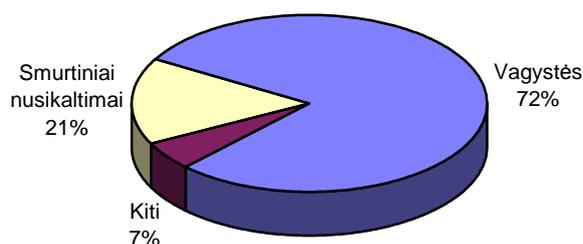
72 proc. kriminalinių nusikaltimų sudarė vagystės. Tarp jų daugiausia vagysčių iš gyvenamųjų patalpų (427) ir autotransporto priemonių vagysčių (421).

Kiti nusikaltimai sudarė 7 proc. 2002 metais užregistruotų kriminalinių nusikaltimų.

Iš atliktos analizės ir pateikto grafinio atvaizdavimo, darytina išvada, kad išaiškinamumas kriminalinių nusikaltimų 2001 metais ir 2002 metais yra nedidelis.

Įrodinėjimo proceso pagrindinis tikslas – tiesos nustatymas, daugeliu atveju taip ir liko nepasiektas.

Kriminaliniai nusikaltimai

83 atvejais arba 16,3 proc. mažiau užregistruota vagysčių iš gyvenamųjų patalpų. Šių nusikaltimų išaiškinamumas 2002 metais pakilo 9 procentais, t. y. iki 36,2 proc. (2001 m. – 29,2 proc.) Tačiau transporto priemonių vagysčių skaičius, palyginti su 2001 metais, išaugo 29,5 proc. (2001 m. užregistruoti 325, 2002 m. - 421). Žymiai sumažėjo šių nusikaltimų išaiškinamumas - nuo 13,5 iki 7,8 proc.

Nuo 2000 metų didėjo plėšimų skaičius. Per ataskaitinį laikotarpį buvo užregistruoti 225 nusikaltimai (2001 m. - 192, 2000 m. - 166 nusikaltimai). Nors plėšimų skaičius augo, tačiau, kryptingai dirbant šioje srityje, minėtų nusikaltimų išaiškinamumas gerėjo: 2000 m. išaiškinamumas buvo 25,9 proc., 2001 m. - 36,8 proc., 2002 m. – 43,7 proc.⁵³

2002 m. keturių mėnesių rezultatus lyginant su tuo pačiu 2003 m. laikotarpiu (iki įsigaliojant naujam BPK), darytina išvada, kad daugiau nei puse registruotų nusikalstamų veikų taip ir lieka neišaiškintos.

2002 m. per keturis mėnesius registruota pranešimų ir pareiškimų apie nusikalstamas veikas 1185, 2003 metais 1461. Bendras išnagrinėtų nusikaltimų skaičius 2002 metais – 528, 2003 metais – 428; iš jų: perduota į teismą su kaltinamąja išvada 2002 metais - 421, 2003 metais – 345; perduota į teismą sumarinio proceso tvarka 2002 metais - 28, 2003 metais – 23.

Bendras neišaiškintų nusikaltimų skaičius sudarė 2002 metais - 514, 2003 metais - 681.⁵⁴

2004 metais registruota 3661 nusikalstama veika, ištirta - 1458. Iš jų perduota į teismą su kaltinamuoju aktu – 1081; tyrimas užbaigtas baudžiamuoju įsakymu – 118.⁵⁵

2005 metus lyginant su 2006 metais. 2005 metais registruotos 3124 nusikalstamos veikos, 2006 metais – 2786; Iš jų perduota į teismą su kaltinamuoju aktu: 2005 metais –

⁵³ Informacija apie nusikalstamumą ir viešosios tvarkos būklę Panevėžio mieste per 2002 metus.

⁵⁴ Informacija apie Panevėžio mieste registruotus nusikaltimus ir teisėtvarkos pažeidimus per 2002 metų ir 2003 metų keturis mėnesius.

⁵⁵ Informacija apie Panevėžio mieste registruotus nusikaltimus ir teisėtvarkos pažeidimus per 2004 metus.

892; 2006 metais – 790; tyrimas užbaigtas baudžiamuoju įsakymu: 2005 metais – 118; 2006 metais – 106; tyrimas užbaigtas pagreitinoto proceso tvarka: 2005 metais – 75; 2006 metais – 109 nusikalstamose veikose.⁵⁶

⁵⁶ Informacija apie Panevėžio mieste registruotus nusikaltimus ir teisėtvarkos pažeidimus per 2005 metus ir 2006 metus.

3. TIESOS SAMPRATA IR VIETA KITŲ ĮRODINĖJIMO TIKSLŲ SISTEMOJE

Pirmosiose magistrinio darbo dalyse susidūrėme su terminu „tiesa“. Įrodinėjimo proceso sėkmė priklauso nuo tiesos nustatymo. Pagrindinis įrodinėjimo tikslas - nustatyti tiesą. Todėl svarbu atskleisti tiesos sampratą ir vietą kitų įrodinėjimo tikslų sistemoje.

Tiesai apibrėžti vienareikšmio atsakymo nerasime. Kiekvienas žmogus turi savo supratimą apie tiesą. Kiek yra žmonių tiek gali būti ir tiesos apibrėžimų. Tai priklauso nuo to, kokioje valstybėje žmogus gyvena, kokia aplinka jį supa, nuo paties žmogaus išsilavinimo ir suvokimo apie teises ir pareigas.

Nors ir nėra vienareikšmio tiesos apibrėžimo, bet vienodą tiesos sampratą galima suformuoti. Kiekvienu atveju kalbant apie tiesą turi būti atskleistas pačios tiesos konkretumas. Būtent šis tiesos konkretumo atskleidimas ir padeda formuoti žmogaus sąmonėje vienodą tiesos sampratą ir tiesos apibrėžtumą. Tiesa gali būti formalioji, objektyvioji, materialioji, teisminė, gali būti mokslinė ir panašiai.

Mokslinė tiesa. Atskleidžiant mokslinės tiesos sampratą nemažą įtaką turėjo filosofinis pozityvizmas. Veikiant filosofiniam pozityvizmui, siekta iš visų žmogaus veiksmų pašalinti vertybinį, žmogiškąjį elementą ir nagrinėti socialinius, taip pat teisinius reiškinius pagal analogiją su gamtos reiškiniais, nes šie neturi vertybinio, žmogiškojo turinio, o tik yra saistomi mechaninės priklausomybės (priežastinių arba subordinacijos ryšių). Šitaip norėta taikyti teisės mokslui tuos pačius objektyvumo kriterijus kaip ir gamtos mokslams. Manoma, kad vertybinio požiūrio įsileidimas į teisės mokslą kartu reikš ir subjektyvumo pripažinimą arba palaikymą (tuos pačius dalykus skirtingi žmonės vertina skirtingai), kad mokslinė tiesa - grynas objektyvumas, o tikrojo mokslininko etalonas - gamtos mokslai.⁵⁷

Absoliutinant tiesos objektyvumą ignoruotas faktas, kad tiesa yra turinio (objektyvumo) ir formos (subjektyvumo - žmogaus pažintinių galių) vienovė ir kad tiesa tik todėl yra istorinė, kad jai būdingas tapsmas, kad jos egzistavimo forma subjektyvi (priklausoma nuo žmogaus). Tiesa yra moralinė vertybė ir tiesa neegzistuoja šalia žmogaus, nes ji yra ne savaiminė duotybė, o žmogaus tiesa, todėl atspindi ne tik objektyvią tikrovę, bet ir tam tikro meto pažintines žmogaus galias suvokti tą tikrovę.⁵⁸

Kalbant apie mokslinę tiesą, tiesos konkretumo esmė, kad kiekviena mokslinė tiesa visada istoriška ir dėl to konkreti, t.y. išlieka tiesa tik atžvilgiu *hic et nunc* (čia ir dabar) egzistuojančių aplinkybių ir faktų, kuriais remiantis ji buvo nustatyta. Be to, tiesos

⁵⁷ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Justitia. Vilnius. 2000, p. 16.

⁵⁸ *Ibidem*, p.16

konkretumas - tai ne jos jutimiškumas, o vienareikšmiškas apibrėžtumas. Kalbėjimas gyvenimo pavyzdžiais yra ne konkreti, o abstrakti, t.y. ne vienareikšmė kalba. Tie patys gyvenimo faktai skirtingose sistemose gali turėti skirtingą prasmę. Pavyzdžiui, teisingumo vykdymas kaip faktas pats savaime yra abstrakti, ne vienareikšmė sąvoka, nes vieną prasmę teisingumo vykdymas turės savivaliaujančio totalitarinio režimo ir visai kitą - demokratijos sąlygomis. Vadinasi, šiuo atveju teisingumo vykdymo prasmei vienareikšmio apibrėžtumo (konkretumo) suteikia jo santykis su politinio režimo tipu. Tai rodo, kad tiesos konkretumas - ne jutiminė, o loginė (proto) kategorija, būdinga ne konkrečiam faktui, o faktų sistemai. Tik sistema faktų, suteikdama konkrečiam teiginiui (faktui) vienareikšmio apibrėžtumo, kartu suteikia jam ir tiesos konkretumo.

Šis tiesos konkretumo reikalavimas taikomas ir jurisprudencijai. Tokiu atveju yra sakoma, kad tiriama ne apskritai teisė, o konkrečios epochos, konkrečios šalies ar konkretaus regiono teisė, nes teisės sampratą, turinį, įgyvendinimo laipsnį lemia konkrečios šalies ir konkretaus meto žmogaus teisių apsaugos poreikiai, kultūrinės galimybės garantuoti tą apsaugą, taip pat teisinė sąmonė, atitinkamai suvokiant tuos poreikius ir organizuojant jų įgyvendinimą. Jeigu teisė yra įrankis sukurti ir palaikyti visuomenės tvarką, tai ši turi būti tokia, kokios reikalauja toje visuomenėje esamu laiku subrendę žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo poreikiai. Kaip minėta, kiekviena mokslinė tiesa yra istoriška ir todėl konkreti.

Mokslinė tiesa atskleidžiama sisteminio - istorinio metodo pagalba. Visi šio metodo požymiai sudaro sistemą: jie egzistuoja kaip tikslo ir jo pasiekimo priemonių vienovė. Sisteminio – istorinio metodo siekiamasis tikslas - tiesos konkretumas. Visi kiti šio metodo požymiai (evoliucijos idėja, analizės visapusiškumas, empirijos ir teorijos vienovė, analizės konceptualumas) – tik priemonės siekti tiesos konkretumo.”⁵⁹

Todėl pažinimo ir veiklos metodų įvaldymas yra svarbi ne tik kiekvieno mokslo, bet ir kiekvieno profesinio bei apskritai kvalifikuoto išsilavinimo dalis, lemianti to išsilavinimo kokybę, nes metodai didina intelektines ir pažintines žmogaus galias. Metodų žinojimas ir gebėjimas jais naudotis užtikrina asmens mąstymo savarankiškumą ieškant tiesos, taip pat mąstymo kritiškumą vertinant į tiesą pretenduojančių teiginių patikimumą. Nustačius ir įvertinus į tiesą pretenduojančių teiginių patikimumą, žinome ne tik kas teisinga, bet ir kodėl teisinga. Šiuo atžvilgiu metodas suteikia asmeniui dvasinę laisvę, išlaisvina jį iš autoriteto valdžios, daro jį aktyvų ir savarankišką, savimi pasitikintį ieškant tiesos, t. y. suteikia tai, kas didina kiekvieno specialisto socialinės veiklos

⁵⁹ *Cit. op. 57, p. 33-35.*

naudingumą.”⁶⁰

Objektyvioji tiesa. Objektyviosios tiesos turinys atsiskleidžia tiek bendrojo, tiek mokslinio, tiek ir procesinio pažinimo procesuose. Ši samprata apibūdina ir pažinimo rezultata, ir pažinimo būdus bei priemones. Objektyviajai tiesai nustatyti gana plačiai teisės moksle naudojamas lyginamasis metodas, kurio pagalba, gretinant įvairių šalių arba toje pačioje šalyje įvairiais istorijos etapais egzistavusias teisės sistemas, teisės institutus, jų praktiką, atsiranda nauji požiūriai, idėjos; šių tyrimų pagrindu formuojasi net naujos teisės mokslo disciplinos (lyginamoji teisė).

Lyginamasis metodas - tai būdas pasinaudoti įvairių šalių teisine patirtimi darant savo teisinę kūrybą veiksmingesnę. Praplečia mūsų pažinimo akiratį, tyrimo lauką ir pažinimo galias, aktyvina teisinę mintį, kas ypač svarbu ieškant tiesos, o galiausiai aktyvina ir pačią jurisprudencijos pažangą.”⁶¹

Teisės mokslas, arba jurisprudencija (lot. jurisprudentia – teisės žinojimas, arba žinios apie teisę). Kompiuterinės, lazerinės ir kitokios technikos išradimas, jos panaudojimas vykdyti teisingumą padidina teisėsaugos institucijų galimybes nustatyti objektyvią tiesą konkrečioje byloje - išaiškinti teisės pažeidėjus, patraukti juos teisinėn atsakomybėn, apginti nukentėjusiųjų teises ir šitaip didinti teisės viešpatavimo užtikrinimo galimybes.”⁶²

Objektyvioji tiesa (reikšminga jurisprudencijai) - tai nustatytas faktas, kad konkretaus asmens (institucijos) elgesys neperžengia teisių ir pareigų pusiausvyros ribų (teisėtas elgesys) arba asmuo atsisakė vykdyti jo teises legalizuojančias pareigas ir šitaip sugriovė šią pusiausvyrą (teisės pažeidimas). Teisės pažeidimo atveju asmens teisinis statusas pasidarė “nelygus” (teisės persveria pareigas), todėl jis - “neteisingas” ir dėl to neteisėtas. Reikalas grąžinti šią pusiausvyrą įpareigoja teismą vykdyti tokiam asmeniui tiesos imperatyvą - teisingumą.

Teisingumo vykdymas (civilinių, baudžiamųjų ir administracinių teismų veikloje) - tai konkretaus asmens subjektinių teisių susiaurinimas tokiu mastu, koku tų teisių turėtojas atsisakė vykdyti pareigas, kurių vykdymą įstatymai laiko būtinu siekiant legalizuoti to asmens teises visuomenėje.

Anksčiau, t.y. sovietmečiu buvo siekiama nustatyti objektyvią tiesą – lygiai taip, kaip buvo. Bet vargu ar tai įmanoma, t.y. visiškai atkurti įvykį, buvusį praeityje? Buvo teigiama, kad šioje teisių ir pareigų pusiausvyros sąveikoje ypatingas vaidmuo tenka objektyviajai tiesai, nes ji sujungia objektinę teisę su konkretaus asmens veika, didinančia

⁶⁰ *Cit. op.*, 57, p. 32

⁶¹ *Ibidem*, p. 40 - 41

⁶² *Ibidem*, p. 42.

ar mažinančia jo teises, o tą veiką - su teisingumo vykdymu - asmens teisių sumažinimu iki paties asmens susumažintų pareigų. Kur negalima nustatyti objektyvios tiesos konkrečioje byloje (teisės pažeidimo fakto ir jo subjekto), ten negali būti įgyvendinamas ir teisingumas, nes neįmanoma nustatyti, ar konkretus asmuo, naudodamasis subjektinėmis teisėmis, realiai atsisakė vykdyti pareigas, kuriomis jis privalėjo legalizuoti šį naudojimąsi. Todėl teisės praktikoje tiesos problema paverčia teisės realumo problema įrodymų problema (objektyvios tiesos sąvoką dabartiniai Lietuvos Respublikos kodeksai: civilinio proceso, baudžiamojo proceso, administracinio proceso, keičia teisėją mažiau įpareigojančia psichologine kategorija - teisėjo visišku įsitikinimu.).

Baudžiamojo proceso moksle nemažai diskutuota dėl pačios tiesos sąvokos. Sovietinis baudžiamojo proceso mokslas, kuris kaip ir visi to laikmečio socialiniai mokslai vadovavosi marksistine filosofija, teigė, kad baudžiamajame procese turi būti nustatyta objektyvi tiesa. Neva žmogaus - sovietinio teisės saugos pareigūno ar teisėjo pažinimo galimybės yra neribotos ir todėl baudžiamojo proceso priemonėmis yra įmanoma tiksliai nustatyti, kaip buvo padaryta nusikalstama veika.

Demokratiųjų valstybių baudžiamojo proceso moksle tokie pretenzingi teiginiai nevertinami. Čia tiesiog kalbama apie būtinybę nustatyti tiesą procese. Kartais yra vartojami terminai materialioji tiesa ir formalioji tiesa.

Kai kurie autoriai objektyviają tiesą įrodinėjimo procese vadina materialiąja tiesa. Materialiosios tiesos terminas atsirado kartu su nauja laisvo įrodymų vertinimo teorijos sistema, kuri istoriškai keitė formaliųjų (legaliųjų) įrodymų teoriją. Iš esmės materialiosios tiesos turinys atitinka objektyviosios tiesos turinį (jeigu jo nesiesime su marksistine filosofija⁶³, o analizuosime objektyvumo apskritai turinį), tačiau tiksliau apibrėžia pažinimo proceso ribas.

Materialioji tiesa. Tiek objektyviosios, tiek materialiosios tiesos terminai apibrėžia tiesą, kurią galime pažinti realiai, ją gali pažinti bet kuris subjektas, nes turi atitinkamas materialias priemones – įrodymus. Svarbiausia, kad materialioji tiesa, kurios siekia tyrėjas, prokuroras ar teismas, yra pasiekama, o ne tik nujaučiama.

Materialioji tiesa baudžiamajame procese nustatoma tuomet, kai teismas nėra suvaržytas tiriant įrodymus, kai procesinės normos leidžia vertinti teismo iniciatyva gautus įrodymus. Procedūrų laikymasis yra būtina, bet nepakankama sąlyga materialiajai tiesai nustatyti. Teismo sprendimas turi būti pagal nustatytas procesines taisykles vykusio proceso, kuriame išnaudojamos visos galimos įrodinėjimo priemonės ir ištiriami visi

⁶³ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 176.

reikšmingi bylai duomenys, rezultatas. Materialioji tiesa - tai teismo sprendimo išvados, padarytos ištyrus ir teisingai įvertinus visus reikšmingus duomenis.

Pagal Lietuvoje galiojančius proceso įstatymus, baudžiamojoje byloje turi būti nustatoma materialioji tiesa. Žinoma, ne kiekvienu atveju: panaudojus visas galimas įrodinėjimo priemones, yra įmanoma surinkti visus reikiamus duomenis ir atskleisti nusikalstamą veiką, įrodyti baudžiamojon atsakomybėn patraukto asmens kaltumą. Tokioje situacijoje bylos sprendimas tokiam asmeniui bus palankus, nes abejonės bus vertinamos jo naudai, vadovaujantis *in dubio pro reo* nuostata. Nors byloje ir nebūs nustatytos tikros aplinkybės, bet vis tiek bus laikoma, kad tiesa yra būtent tokia, o teismo priimtas sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas.

Pažymėtina, jog pažinti materialiąją (objektyviąją) tiesą dėl šio proceso formalumo ir praėjusio laikotarpio nuo nusikalstamos veikos padarymo momento yra itin sunku. Nusikalstamos veikos aplinkybių pažinimo klaidos susijusios ne vien tik su žmogaus pažintinės veiklos ypatumais, jos priklauso ir nuo laiko, kuris praėjo po nusikalstamos veikos padarymo, nuo aplinkos ypatybių, nuo pačių įrodymų pobūdžio. Kita vertus, bylos aplinkybių pažinimo klaidos gali būti susijusios ir su įrodinėjimo procese padarytais pažeidimais juos renkant, įtvirtinant bei įvertinant.

Už materialiosios (tikros) tiesos nustatymą nėra atsakingas vien tik teismas. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai duomenis ikiteisminio tyrimo metu privalo rinkti ir forminti taip, kad teismo proceso metu nekiltų sunkumų pripažįstant įrodymais bei jais grindžiant teismo daromas išvadas. Materialioji tiesa yra priešinama su formaliąja tiesa.

Formalioji tiesa. Ją galėtume lyginti su subjektyviąja tiesa- objektyviosios priešingybe. Šiuo metu formalioji tiesa nėra laikoma legaliųjų įrodymų teorijoje vartojamo termino sinonimu. Formaliųjų įrodymų teorijos populiarumo metu didelę reikšmę turėjo asmens prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką, o ne šio prisipažinimo turinys ir jo ryšys su buvusiomis įvykio aplinkybėmis.

Formaliosios tiesos (teismo tiesos) terminas paprastai vartojamas kalbant apie „*common law*“ teisės tradicijos valstybių (tai yra naudojama lyginant europinį procesą su anglosaksų) teisę. Pavyzdžiui, kalbant apie JAV, Didžiosios Britanijos baudžiamąjį procesą, ypač apie bylų nagrinėjimą prisiekusiųjų teisme, teismui yra uždrausta pačiam išreikalauti naujų įrodymų. Teigiama, kad nagrinėjant bylą prisiekusiųjų teisme tikra tiesa nenustatoma, nes teisėjas negali aktyviai dalyvauti tiriant bylos nagrinėjimo teisme dalyvių pateiktus įrodymus. Todėl nagrinėjant bylą prisiekusiųjų teisme, prisiekusieji dažnai sprendimus priima remdamiesi ne įrodymais, o emocijomis, įspūdžiais,

nuojautomis ir pan. Tačiau jeigu tokio proceso metu nepadaroma rimtesnių procedūrinių pažeidimų, abiems šalims sudaromos lygios galimybės rungtis (t.y. laikomasi nustatytų formalumų), priimtas sprendimas nekvestionuojamas, nors jis ir nėra tinkamai paremtas neabejotiniais bylos duomenimis. Tai yra sprendimas priimamas pagal tai, kiek yra įrodymų procese. Nugali geriau besirungianti šalis, kuri turi daugiau įrodymų ir geriau juos pateikia. Tai reiškia, kad formaliai visos proceso procedūros vyko pagal taisykles. Prisiekusiųjų teisme nėra pareigos viską nustatyti iki galo. Nustatyti, kas nulėmė prisiekusiųjų sprendimą, dažnai yra neįmanoma, nes prisiekusieji neprivalo savo sprendimo motyvuoti. Tai būtų ir neįmanoma - dvylika (gali būti ir mažiau) skirtingo išsilavinimo asmenų, tarp kurių paprastai nėra nė vieno teisininko, negalėtų surašyti teisiniais argumentais pagrįstų išvadų. Nepaisant to, laikytis formalumų tokio tipo procese pakanka, kad teismo sprendimas būtų laikomas teisėtu ir pagrįstu, bet teisėtumas ir pagrįstumas tėra tik formalūs. Todėl tokio proceso metu nustatoma tik formalioji tiesa.

Formalioji tiesa paprastai laikytinos tokios išvados, kurios atitinka tik formaliausias aplinkybių įvertinimo sąlygas ir nesiejamos su pačių aplinkybių nuodugniu aiškinimusi. Yra nuomonių, kad prisiekusiųjų teismas ne tiek gilinasi į konkrečias nusikaltimo padarymo aplinkybes, kiek remiasi paviršutinišku ir jausminiu jų konstatavimu. Tokia kategoriška išvada nėra pagrįsta. Teismas, spręsdamas asmens kaltumo klausimą, privalo įsitikinti, kad tai yra būtent tas asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką, ir tik tuomet priimti atitinkamą sprendimą. Kadangi JAV galiojanti tiesos ir teisingų aplinkybių samprata reikalauja atskiro aptarimo, dėl to šiame straipsnyje ji nebus plačiau nagrinėjama.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, nagrinėjant bylas teismuose, taip pat kartais gaunasi formalioji tiesa, nors teismas yra įpareigotas neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateiktais įrodymais ir siekti nustatyti tiesą byloje. Rungimosi principas veikia ribotai. Bylos išsprendimas priklauso ne tik nuo to, kaip šalys rungtis, bet ir nuo paties teismo iniciatyva atliekamų veiksmų. Jei nesugebama įrodyti, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką, priimamas išteisinamasis nuosprendis = formalioji tiesa. Žmogus nekaltas, nekaltumo prezumpcija nepaneigta.

Teisminė tiesa. Žinojimo teisingumas yra svarbiausia savybė, lemianti baudžiamojo proceso tikslų siekį, todėl būtina išsiaiškinti, kuo turime remtis, kad ši tiesa, kurią pažinsime, bus teisinga. BPK 20 straipsnio 5 dalyje nurodyta taisyklė, kad “teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu”. Teisėjo vidinis įsitikinimas turi turėti pagrindą. Įsitikinama, tik kai ištiriami įrodymai. Išskiriamas laisvo įrodymo

vertinimo principas - jokie įrodymai neturi išankstinės galios, nei vienas įrodymas neturi pranašumo prieš kitą įrodymą. Teisminė tiesa pagrįsta teisėjo vidiniu įsitikinimu.

Teismas turi siekti aiškiai ir neabejotinai nustatyti visas nusikalstamos veikos aplinkybes (nusikaltimo padarymo vietą, laiką, priemones, su šiomis priemonėmis susijusius subjektus ir pan.), kurios yra būtinos inkriminuojant nusikaltimo subjektui atitinkamą Baudžiamojo kodekso straipsnį. Šios aplinkybės pagal tai, ar jos teisingai atspindi konkrečią įstatyme numatytą nusikalstamos veikos sudėtį, turi būti neginčytinos. Taigi galima teigti, jog objektyviosios nusikalstamos veikos aplinkybės gali būti nustatomos teisingai, tačiau tenka ieškoti jų patikimumo kriterijų.

Teisminei tiesai atskleisti pirmasis kriterijus yra vidinis asmens, vertinančio nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, įsitikinimas. Kaip teigė V.Slučevskis, vidinis teisėjo įsitikinimas „turi būti kritinio jo santykio su stebimais objektais ir tuo psichologiniu procesu, kurio jis šiuos objektus suvokė ir įvertino, produktas“⁶⁴ Kitu tiesos kriterijumi laikoma praktika, praktinis asmens patyrimas. Jos teisingas interpretavimas susijęs su griežtomis įrodomosios informacijos rinkimo procedūromis, asmens, vertinančio šias aplinkybes, patirtimi ir baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintomis galimybėmis patikrinti priimtus sprendimus (apeliacinės instancijos teismo veikla, skundų dėl ikiteisminio tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo metu išskylančių klausimų išsprendimas). Pažymėtina, kad vieni autoriai tiesos kriterijumi laiko tik praktinį patyrimą, o kiti - tik vidinį teisėjo įsitikinimą⁶⁵. Autorės nuomone, vis dėlto tai labiausiai priklauso nuo teisėjo vidinio įsitikinimo. Bylos nagrinėjimo teisme metu materialioji tiesa transformuojasi į teisminę tiesą ir atvirksčiai. Autorės nuomone šios dvi tiesos yra neatsiejamos viena nuo kitos.

Teisės terminas, kaip ir tiesa, yra kilęs iš žodžių tiesumas, tiesus kaip labiau empiriškų, jutimiškų. Žodžiai, reiškiantys tiesumą, tiesią liniją, ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose reiškia ir teisę, pavyzdžiui: rusų - *правый*, lotynų - *rectus*, vokiškai - *recht*, anglų - *right*, prancūzų - *droit* ir kiti.

Tai rodo, kad tiesa ir teisė kyla iš to paties tiesumo - subjektinių teisių ir pareigų pusiausvyros, kurios paskirtis ir yra tuo tiesumu norminti, vienodinti ne tik žmonių elgesį, bet ir jų dvasią.

Ilgą laiką teisei, teisingumui, baudžiamajai atsakomybei apibrėžti buvo vartojamas terminas tiesa.

⁶⁴ *Cit. op.* 57, p. 156

⁶⁵ Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность // под. ред. Власихина В. А. – Москва, 2000, p. 153.

Autorės nuomone, tai akivaizdžiai parodo 1933 m. Baudžiamojo proceso įstatymas. Jame galima pastebėti, kad dažnai vartojamas terminas tiesa, pavyzdžiui „niekas negali būti teisiamas už nusikalstamąjį darbą, nebūdamas patrauktas tieson šių taisyklių nustatyta tvarka; traukti piliečius tieson galima tik įstatymuose nurodytais atvejais“⁶⁶ Ko nėra dabar galiojančiame Baudžiamojo proceso įstatyme, nes dabar asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, o ne tieson. Gana savita ir kita 1933 m. Baudžiamojo proceso įstatymo norma, kad „kai baudž. byla sprendžiama antroj instancijoje, tad negalima perkelti vieno asmens atsakomybės kitam, taip pat negalima padaryti sprendimo dėl asmens, kuris Taikos Teisėjo nebuvo patrauktas tieson“⁶⁷ Čia jau vartojamas terminas - atsakomybė, bet kartu su terminu tiesa. Iš viso to darytina išvada, kad tiesa – tai teisė, o teisė - tai tiesa.

1933 m. Baudžiamojo proceso įstatyme randame ir daugiau nuostatų, tiesiogiai susietų su terminu „tiesa“. Pavyzdžiui, „jei asmuo, patrauktas tieson viešojo kaltinimo tvarka, bus pripažintas kaltas tokiu nusikaltimu, kuris keliamas tik privatinio kaltinimo tvarka, bet nukentėjęs nepareikš teismui noro susitaikyti, tad teismas turi vis dėlto bylą spręsti“ arba „prokuratūra, radus bylos aplinkybėse teisėtą pagrindą, gali patraukti tieson kaltinamąjį, kad ir šalys būtų susitaikiusios“⁶⁸. Taip pat įtvirtinta tiesa ir kitame straipsnyje, kad „tėvai, išėikvoję jiems pavestą globoti vaikų turtą, traukiami tieson be nukentėjusiųjų skundų, ir susitaikyti čia negalima“⁶⁹. Tai dar sykį patvirtina išvadą, kad nustatyti tiesą byloje yra svarbu ir tiesos nustatymas yra pagrindinis įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese. Tai akivaizdžiai parodo autorės pateikti pavyzdžiai iš 1933 m. Baudžiamojo proceso įstatymo, kur ir sankcija ir baudžiamoji atsakomybė apibūdinama vartojant tiesos terminą.

Galiojančiame BPK tokių teiginių nerasime. Kaip nėra pateikta įrodinėjimo apibrėžimo, taip nėra ir tiesos sąvokos. Tačiau susiejant žodžius - teisė, teisingumas, darytina logiška išvada, kad įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese yra tiesos nustatymas. Todėl tiesos nustatymas užima pagrindinę ir reikšmingiausią vietą kitų įrodinėjimo tikslų (iškeltų ikiteisminio tyrimo stadijoje ir bylos nagrinėjimo teisme) sistemoje, nes praktiškai visus įrodinėjimo tikslus galima suvesti į vieną tašką – būtinumą nustatyti tiesą byloje kiekvienu konkrečiu atveju.

Bylos aplinkybių pažinimas sietinas su įrodinėjimo dalyku ir juo apribojamas, nors teismas neapsiriboja vien tik nusikalstamo fakto nustatymu ir konstatavimu. Pažinimo

⁶⁶ KAVOLIS, Martynas. *Baudžiamojo proceso įstatymas*. Kaunas, 1933, p.1.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 2.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 10.

proceso metu teismas turi įsigilinti į tiriamo nusikalstamo reiškinių socialinį ir teisinį turinį, įvertinti jo pavojingumą visuomenei, veiką tinkamai kvalifikuoti ir pakirti teisingą bausmę.

Baigiant nagrinėti tiesos turinį įrodinėjimo procese, tenka atkreipti dėmesį į keletą aplinkybių. Asmens baudžiamasis persekiojimas negali remtis tik tikimybinio tikėjimu, kad nustatytos aplinkybės yra teisingos, todėl baudžiamajame procese būtina naudotis atitinkamais būdais, kurie padėtų patikrinti padarytų išvadų teisingumą. Jausminis ir racionalusis (praktinis) - nustatytų aplinkybių teisingumo patikrinimo būdai yra pagrindas vertinti, ar įrodinėjimo tikslai yra pasiekti ir teigti, kad tiesa nustatyta. Tai pripažįsta ir kai kurie rusų autoriai⁷⁰. Kitaip tariant, pažinimo procese būtina aktyviai ieškoti įrodymų: juos rinkti, fiksuoti bei patikrinti, tačiau mintinis, kitaip tariant, netiesioginis tiesos pažinimo procesas taip pat yra svarbus, nes veikia nuolatos.

⁷⁰ *Теория доказательств в советском уголовном процессе* // отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва 1973, р. 60.

IŠVADOS

1.Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje viešpatavo rungimosi procesas ir formalių įrodymų teorija. Bylą laimėdavo tas, kas geriau rungdavosi. Ilgą laiką įrodinėjimo našta buvo užkraunama bylininkams; teismas vertino jam pateiktus įrodymus pagal jų svarumą, iš anksto nustatytą įstatymų leidėjo. Svariausiu įrodymu „įrodymų karaliene“ buvo laikomas teismo prisipažinimas, kuriam išgauti įstatymų leidėjo nustatytais atvejais buvo naudojami kankinimai.

2.Šiuolaikinėje teisėje įrodymai ir įrodinėjimas yra baudžiamųjų ir civilinių, administracinės teisenos procesinių santykių pagrindas.

3.Baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo stadijoje, vykdant įrodinėjimą, šios veiklos metu surinkti duomenys lemia priimamų sprendimų teisėtumą, pagrįstumą ir teisingumą apskritai.

4.Įrodinėjimo tikslai ir tiesos siekiamybė nustatant tikrąsias (teisingas) nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes turi būti aiškinami remiantis ne tik teisinio turinio sąvokomis bei sampratomis, bet ir filosofinėmis kategorijomis, kurios padeda paaiškinti bendruosius būties pažinimo dalykus.

5.Įvertinus skirtingus istorinius įrodymų teorijos formavimosi etapus, galima teigti, kad Lietuvoje galiojanti įrodymų teorijos mokslinė doktrina ir įrodinėjimo procesas atskleidžia pagrindinį tikslą – nustatyti tiesą.

6. Pagrindinis baudžiamojo proceso ir įrodinėjimo proceso tikslas – nustatyti tiesą. Šis tikslas apima visus kitus tikslus, kuriais siekiama greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas; demaskuoti asmenis, įtariamuosius padarius nusikalstamas veikas (nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus); užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą; sudaryti reikiamas sąlygas išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme.

7.Pagrindiniai įrodinėjimo proceso etapai yra trys: informacijos, turinčios reikšmės nusikalstamai veikai tirti, rinkimas, patikrinimas ir vertinimas.

8.Pažinimo (įrodinėjimo) proceso metu gautų duomenų patikimumo patikrinimo ir įvertinimo metu turėtų galioti du svarbiausi kriterijai: vidinis įsitikinimas bei praktinis asmens patyrimas.

9.Kalbant apie teisingą aplinkybių pažinimą, būtina pabrėžti, tiek objektyviusius, tiek subjektyviusius nusikalstamos veikos požymius. Objektiveji nusikalstamos veikos požymiai pažįstami remiantis užfiksuotomis bylos medžiagoje faktinėmis aplinkybėmis apie nusikaltėlio kėsinimosi būdą, naudotas priemones ir įrankius, padarytos žalos pobūdį, o subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai pažįstami idealizuotai, t.y.

subjekto sąmonėje vykstančiomis asmenybės ir jos padarytos veikos vertinimo procedūromis (tokiam pažinimui apibūdinti naudojama tiesioginio pažinimo sąvoka). Tik subjektyviai, netiesiogiai galima įvertinti kaltės, taip pat priežastinio ryšio nusikalstamos veikos požymiuose buvimą (netiesioginis pažinimas), o tam naudojami subjekto, vertinančio situaciją, praktinio patyrimo ir vidinio įsitikinimo kriterijai.

10. Mėginimas įrodinėjimą aiškinti grindžiant jį tik minties veikla (teismo prioritetu įrodinėjimo procese) neatitinka pagrindinių teorinių dėsnių. Praktinės ir loginės pažinimo ir įrodinėjimo operacijos yra neatskiriamos. Tarp šių operacijų yra ir žinių gavimas, ir jų patikrinimas bei įvertinimas, ir galutinis jų teisingumo pagrindimas.

11. Įrodinėjimo procese galime vadovautis tik materialiosios, kitaip tariant teisminės tiesos samprata, kuri leidžia apibūdinti pažinimo turinio ribas šiame procese. Materialioji tiesa ir teisminė tiesa samprata.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė medžiaga:

1. *Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas*, patvirtintas 1999 m. sausio 14 d. įstatymu Nr. VIII-1029. // V. Ž., 2000, Nr. 85 – 2566.
2. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. // V. Ž., 2000, Nr. 89 - 2741.
3. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785 su vėlesniais pakeitimais ir papildymais. // V. Ž., 2002, Nr. 37 – 1341. // V. Ž., 2004, Nr. 72 – 2493.
4. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys (1 – 220 straipsniai)*. Vilnius: VĮ teisinės informacijos centras, 2003.
5. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. // V. Ž. Nr. 74 - 2262.
6. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*, patvirtintas įstatymu Nr. IX-743, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais // V. Ž., 2002, Nr. 42.
7. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas Nr. I-67* // Konstitucinio Teismo tinklalapis.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. Sausio 16 d. nutarimas „Dėl privataus kaltinimo bylų“ // Byla Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05 // Konstitucinio Teismo tinklalapis
9. *Pirmasis Lietuvos Statutas*. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis. II tomas. Pirma dalis. Vilnius: Mintis, 1991.

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos:

1. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys (1 – 220 straipsniai)*. Vilnius: VĮ teisinės informacijos centras, 2003.
2. *Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 2002 01 01 – 2003 01 01*. // sud. Švedas, G ir Milašiūtė, V. Vilnius, 2003.
3. *Europos žmogaus teisių komisijos ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką 1997 01 01 – 2001 01 01* / sud. Švedas, G ir Milašiūtė, V. Vilnius, 2001.
4. Andriulis, V., et a . *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.

5. Burda, R., et al. *Kriminalistikos taktika ir metodika*. Vilnius, 2004.
6. Goda, G, Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
7. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape. Ancelis, P. [prieiga per internetą] [//http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/11\(89\).pdf](http://www3.mruni.lt/padaliniai/leidyba/jurisprudencija/11(89).pdf)
8. Juodkaitė, G. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija. // *Jurisprudencija*. 1999. T.11(3)
9. Juodkaitė, G. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas // *Teisė*. 1998. Nr. 32.
10. Juškevičiūtė, J. Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos. Daktaro disertacija. Vilnius, 1998.
11. Kavolis, Martynas. Baudžiamojo proceso įstatymas. Kaunas, 1933.
12. Lapo, J. 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas // LAPO, J. 1588 metų Lietuvos Statutas. T. 2. Tekstas. Kaunas, 1938.
13. Pakarklis, P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai. Kaunas: Valst. Encikl. Žod. ir mokslo lit. Leidykla, 1948.
14. Palskys, E. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990-1994 metais // *LPA mokslo darbai*. 1995 . T.IV.
15. Vaišvila, A. Teisės teorija. Justitia. Vilnius. 2005.
16. Valikonytė, I., Lazutka, S., Gudavičius, E. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001.
17. Berman, H., J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Iš anglų kalbos vertė A.Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999.
18. *Statut Litewski drugiej redakcyi (1566)* // *Archivum Komisji Prawniczej*. T. 7. Krakow. 1900.
19. *Белоруссия в эпоху феодализма*. Сборник документов и материалов в трех томах. Т. 1. С древнейших времен до середины XVII века. Минск Изд - во Академии наук. БССР 1959.
20. *Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность* // под. ред. Власихина В. А. Москва, 2000.
21. *Теория доказательств в советском уголовном процессе* // отв. ред. Н. В Жогин. Москва, 1973.

Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 51 „*Nutarimas dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje*“ 2004 m. gruodžio 30 d. // www.lai.lt
2. Panevėžio miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-516-17-2003 (2003-06-26)
3. Panevėžio miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-298-591-2005 (2005-04-21)
4. Panevėžio miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-731-738/005 (2005-12-20)
5. Panevėžio miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-226-389/2006 (2006-02-13)
6. Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-00236-88/05 (2005-12-12)
7. Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-637/2005 (2005-06-28)
8. Informacija apie nusikalstamumą ir viešosios tvarkos būklę Panevėžio mieste per 2002 metus.
9. Informacija apie Panevėžio mieste registruotus nusikaltimus ir teisėtvarkos pažeidimus per 2002 metų ir 2003 metų keturis mėnesius.
10. Informacija apie Panevėžio mieste registruotus nusikaltimus ir teisėtvarkos pažeidimus per 2004 metus.
11. Informacija apie Panevėžio mieste registruotus nusikaltimus ir teisėtvarkos pažeidimus per 2005 metus ir 2006 metus.

SANTRAUKA

Tiesa kaip įrodinėjimo tikslas baudžiamajame procese

Autorės magistriniame darbe analizuojama svarbiausia baudžiamojo proceso dalis – įrodinėjimas, kuriuo siekiama pagrindinio tikslo – nustatyti tiesą. Pateikiama įrodinėjimo proceso samprata, kuri atskleista istoriniu požiūriu, taip pat pateikiant palyginimą su kitų valstybių įrodinėjimo procesais. Įrodinėjimas baudžiamajame procese palygintas su įrodinėjimu civiliniame procese ir administraciniame. Iškelta problema dėl galimo tyrėjo nešališkumo įrodinėjimo procese. Įrodinėjimo procesas atskleistas etapais: ikiteisminio tyrimo stadijoje ir bylos nagrinėjimo teisme. Aptarti pagrindiniai tikslai, kurie siektini kiekviename įrodinėjimo etape, renkant, pateikiant ir fiksuojant reikšmingus duomenis, juos tikrinant. Atskleistas surinktų pateiktų ar teismo išreikalautų duomenų tyrimas teismo proceso metu ir duomenų pripažinimas įrodymais ir įrodymų vertinimas. Darbe išskirti įrodinėjimo tikslai - greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas; demaskuoti asmenis, įtariamuosius padarius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus; užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą; sudaryti reikiamas sąlygas išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme. Suformuluotas pagrindinis įrodinėjimo tikslas – nustatyti tiesą, kuris apima visus įrodinėjimo proceso metu siekiamus tikslus. Pateikta tiesos samprata ir pagrindinės tiesos, reikšmingos įrodinėjimo procese: mokslinė, materialioji, formalioji, objektyvioji, teisminė. Magistriniame darbe taip pat pateikta trumpa statistika, atskleidžianti įrodinėjimo proceso sėkmę, tiriant nusikalstamas veikas Panevėžio miesto vyriausiąjame policijos komisariate.

SUMMARY

The truth as proving purpose in the criminal process

The most important part of a criminal process is proving process the main aim of which is to ascertain the truth. The main tendencies, structure and other factors related to truth are analyzed in the work. The definition of proving process, which is disclosed not only in historical point of view, is presented. The comparison of proving process of Lithuania with proving processes of other countries is presented. The proving process in a criminal process is compared with proving process in civil and administrative processes. The problem of a possible impartiality of investigators in proving process is defined. The proving process is revealed in stages: before-the-trial stage and investigation of a case in a court. Main aims, which should be gained in every proving process while gathering, presenting fixing and checking important data, are discussed. An investigation of gathered, presented or demanded and obtained by a court data during a judicial process, and recognition of data as evidences and estimation of evidences is disclosed. The aims of proving process are marked out in this work – to reveal and investigate offences as fast as possible; to define persons, suspects in making crimes or misdemeanor; to ensure a reimbursement of damage, made by a crime; to create necessary conditions for a case investigation in a court. The main aim of proving process was formulated – to ascertain the truth, which includes all the aims, tried to attempt during proving process. The concept of a truth and main truths, important in proving process: scientific, material, formal, objective, judicial, are given in this work. A brief statistics, revealing the success of proving process while investigating crimes at Panevėžys city chief police commissariat, is presented in this Masters' work.